

*Dr Gordana Kovaček-Stanić, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

UTICAJ MULTIKULTURALNOSTI NA SKLAPANJE I RAZVOD BRAKA

Sažetak: Rad se sastoji iz dve celine. Prvi deo rada je teorijskog karaktera i obuhvata studiju o uslovima za sklapanje braka i brakorazvodnim uzrocima u domaćem pravu, uporednom porodičnom pravu evropskih zemalja, principe o razvodu braka Komisije za evropsko porodično pravo, te verskog prava dominantnih konfesija u Vojvodini (pravoslavne i katoličke crkve). Drugi deo rada predstavlja rezultate istraživanja o stopama sklapanja braka i razvoda braka među stanovništvom koje živi u Vojvodini, prema sledećim kriterijumima: stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti, stanovništvo prema verskoj pripadnosti, gradsko i seosko stanovništvo. Stope su takođe posmatrane u periodu od osamdesetih godina XX veka do danas.

Ključne reči: multikulturalnost, brak, razvod braka, uporedno porodično pravo, evropsko porodično pravo, Vojvodina

U Vojvodini kao Autonomnoj pokrajini u Republici Srbiji, stanovništvo je multinacionalno i pripada različitim konfesijama. Religiozno srpsko stanovništvo u najvećoj meri pripada pravoslavnoj veroispovesti, dok religiozno mađarsko stanovništvo, koje čini najbrojniju nacionalnu manjinu u Vojvodini, pripada katoličkoj veroispovesti. U Vojvodini živi značajan broj drugih nacionalnosti, kao što su Hrvati, Slovaci, Crnogorci, Rumuni, Rusini, Romska stanovništvo itd. Popis stanovništva iz 2002. godine obuhvatio je dvadeset nacionalnosti. U sprovedenom istraživanju autor je imao za cilj da utvrdi da li danas u Vojvodini i u kojoj meri multikulturalnost, odnosno multikonfesionalnost imaju uticaja na nupcijalitet i divorcijalitet, te da li razlike u dozvoljenosti razvoda braka koje postoje u

pravoslavnoj i katoličkoj veropispovesti, kao preovlađujućim među stanovništvom u Vojvodini, imaju uticaj na učestalost razvoda braka.

Pravo koje reguliše razvod braka u evropskim zemljama, kada se radi o sklapanju i razvodu braka je svetovno pravo, uslovi za sklapanje braka su liberalni, a mogućnost razvoda braka postoji u skoro svim evropskim zemljama. Uticaj multikulturalnosti na sklapanje i razvod braka u evropskim zemljama može se posmatrati u smislu postojanja sličnosti i razlika u uslovima z sklapanje braka i uzrocima za razvod braka.

I UPOREDNO I DOMAĆE EVROPSKO PRAVO O SKLAPANJU I RAZVODU BRAKA

1. Sklapanje braka

1.1. Materijalni uslovi za sklapanje braka

Savremena tendencija porodičnog prava je smanjivanje prepreka za sklapanje braka, a što dovodi do liberalizacije i olakšanja sklapanja braka.

Prema Porodičnom zakonu Srbije¹ materijalni uslovi su: različitost polova, izjava volje za sklapanje braka, ostvarenje zajednice života i nepostojanje bračnih smetnji (bračnost, nesposobnost za rasuđivanje, srodstvo – krvno, adoptivno i tazbinsko, starateljstvo, maloletstvo i nedostaci volje), čl. 15-24 PZS.²

Osnovni uslov za punovažnost braka je različitost polova. Brak mogu sklopiti samo muškarac i žena. U domaćem pravu, uslov je sadržan, osim u čl. 3 koji definiše brak, i u čl. 15 PZS, a u kome se određuje da brak sklapaju lica različitog pola. I drugi zakoni imaju izričitu odredbu koja propisuje da brak mogu sklopiti samo žena i muškarac (Poljska, Portugalija, Engleska), neki nemaju izričitu odredbu, ali se različitost polova spominje u drugim odredbama zakona (Bugarska, Češka, Rusija), dok se u nekim zemljama u pravnoj nauci i praksi izražava mišljenje da se ovaj uslov ne može mimoći. Različitost polova je uslov koji je do devedesetih godina ovog veka bio univerzalno prihvaćen i nesporan. Međutim, u poslednje vreme, mogućnost zasnivanja istopolnih zajednica i, u nekim pra-

---

¹ U daljem tekstu PZS, *Službeni glasnik Srbije* 18/05. Imala sam privilegiju da saradujem u izradi ovog zakona učesćem u Komisiji za njegovu izradu, predsednik Komisije je bila prof. dr Marija Draškić.

² O bračnom pravu više u: Olga Cvejić Jančić, *Porodično pravo* (1. izd.) Novi Sad, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, 2009.

Gordana Kovaček Stanić, *Porodično pravo – partnersko, dečje i starateljsko pravo* (3. izd.), Novi Sad, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, 2009.

vima, mogućnost zasnivanja istopolnih brakova (npr. Holandija, Španija, Švedska), dovodi u pitanje uslov različitosti polova i samu ustanovu braka, vekovima rezervisanu za lica različitog pola.

U najvećem broju slučajeva uslov različitosti polova je nesporan. Matičar utvrđuje pol budućih supružnika na osnovu izvoda iz matične knjige rođenih, te vizuelnom konstatacijom. Ipak, ovaj uslov može biti sporan u izuzetnim životnim situacijama, koje uglavnom proističu iz bioloških karakteristika određenog lica. Radi se o pojavama hermafroditizma, te kastrata (lica bez pola). U savremenim uslovima pojava transseksualiteta, odnosno promena pola ima uticaja na sklapanje braka.

Transseksualitet je pojava nesaglasnosti između psihološkog shvatanja koje jedno lice ima o svom polu i bioloških (morfoloških, genetskih, hromozomskih) osobina tog lica. Naime, lice na osnovu bioloških analiza pripada jednom polu, ali se njegova slika o samom sebi razlikuje, što može biti do te mere izraženo da lice već od najranijeg detinjstva sebe smatra pripadnikom suprotnog pola od onog kome biološki pripada, a što izaziva nepremostive psihološke posledice. U medicini je u takvim slučajevima najčešće jedini izlaz promena pola, čime se usklađuju morfološke osobine sa psihološkim shvatanjem pola. Savremena medicina nema odgovor na pitanje zašto dolazi do ovakve neusklađenosti, pa zbog toga poremećaj, za sada, ne može suštinski da se otkloni. Do promene pola se dolazi hirurškim operacijama kojima pretihode hormonski tretmani. Medicinska promena pola izaziva veliki broj pravnih pitanja. Zemlje koje se bave ovim pitanjem, rešavaju ga na dva osnovna načina, jedna grupa donoseći specijalno zakonodavstvo tj. zakone koji regulišu ovu materiju, i druga koja ovo pitanje rešava bez specijalnog zakonodavstva.³ Specijalno zakonodavstvo imaju: Švedska, Nemačka, Italija, Holandija, Turska.⁴ U specijalnim zakonima izdvajaju se dve vrste pretpostavki za promenu pola, medicinske i pravne. Medicinske su: „*real life*“ test (ponašanje lica kao pripadnika suprotnog pola u određenom vremenskom intervalu), ovaj uslov je potreban u

---

³ O tome u Marija Draškić, *Transseksualitet i brak*, 1995.

⁴ Švedska – Zakon o utvrđivanju pola u pojedinim slučajevima iz 1972. godine, Nemačka – Zakon o promeni imena i utvrđivanju pripadnosti polu u posebnim slučajevima (Zakon o transseksualcima) iz 1980. godine, Italija – Zakon iz 1982. godine koji sadrži norme u materiji ispravljanja pola, Holandija – Zakon o bližim odredbama za transseksualce s obzirom na promenu prijave pola u dokumentu o rođenju iz 1985. godine, Turska – Zakon kojim su izmenjene odgovarajuće odredbe Građanskog zakonika iz 1988. godine. Ibidem.

Švedskoj i Nemačkoj, sterilitet (potreban u Švedskoj, Nemačkoj i Holandiji), hirurška intervencija (eksplicitan uslov samo u Nemačkoj). Hirurška intervencija odnosi se na intervenciju na spoljašnjim organima, s obzirom da je sterilizacijom izvršena hirurška intervencija na unutrašnjim polnim organima. Zanimljivo je primetiti da hirurška intervencija na spoljašnjim polnim organima nije u svim zemljama *conditio sine qua non* promene pola. Posmatrano laički i na prvi pogled, promena pola se upravo vezuje za hiruršku intervenciju na spoljašnjim polnim organima, a kako se vidi, ovaj medicinski uslov ipak nije univerzalan uslov za promenu pola. Pravne pretpostavke obuhvataju pitanje da li se radi o promeni imena ili/i pravu na promenu pola, određivanje minimalne starosti za promenu građanskog statusa, uslov državljanstva i određeno bračno stanje. Nemačka ima dva rešenja: „malo rešenje“ (promena imena) u slučajevima kada nije izvršena hirurška intervencija i „veliko rešenje“ (promena i pola i imena). Minimalna starost za promenu građanskog statusa predviđena je samo u Švedskoj i to 18 godina, ranije je bilo 25 godina. U Nemačkoj je ovaj uslov ukinut kao protivustavan. Državljanstvo je potreban uslov u Švedskoj i Nemačkoj. Vezano za bračni status postoje tri rešenja: lice koje želi da promeni pol ne sme biti u braku (Švedska, Holandija, Nemačka), brak prestaje automatski danom pravosnažnosti odluke o promeni pola (Turska), promena pola je brakorazvodni uzrok (Italija). Dejstvo promene pola je *ex nunc*, od trenutka upisa, što znači da nema retroaktivno dejstvo (Holandija, Nemačka, Italija). U izvodu iz matičnih knjiga upisan je samo novi pol, izuzetak je deklarativna odluka u oblasti srodstva. Srodstvo ostaje kao pre promene, pravni odnosi transseksualca sa roditeljima i potomcima ostaju nedirnuti. Zemlje bez specijalnog zakonodavstva prihvataju model sudske prakse (Švajcarska, Francuska), ili model odluke upravnog organa (Austrija) ili model nespecifičnog zakonodavstva (neke od zemalja SAD, zakoni o uslovima za izmenu podataka u javnim registrima građanskih stanja). U porodičnom pravu je od izuzetnog značaja pitanje da li lice koje je promenilo pol ima pravo da sklopi brak. Zemlje koje dozvoljavaju pravnu promenu pola uglavnom omogućuju i sklapanje braka. Tako u Holandiji transseksualci mogu zasnovati brak i to na osnovu sudske odluke, a posle promene pola u potvrdi o rođenju (na primer transseksualac koji je postao žena, iako se rodio kao muškarac, može sklopiti brak sa muškarcem i obrnuto).⁵

---

⁵ A.V.M. Struycken, W.C.E. Hammerstein-Schoonderwoerd, Family Law in Netherlands, *Family Law in Europe*, 1995, str. 305.

Praksa Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu u postupcima vezanim za transeksualitet je veoma bogata. U jednom slučaju u kojem se vodio spor o paternitetu, doneta je negativna odluka. Engleski državljanin, lice koje je promenilo pol iz ženskog u muški, tužio je državu Veliku Britaniju pred Evropskim sudom, zbog toga što nije mogao da ostvari paternitetski odnos prema detetu. Radilo se o licu koje je nakon promene pola zasnovalo vanbračnu zajednicu sa ženom, par je zajednički pristupio veštačkoj oplodnji, međutim, nakon rođenja deteta lice nije moglo da ostvari svoju želju da se pravno smatra ocem deteta. Na suprot tome, Evropski sud nije našao da je ovim povređen član 8 Konvencije o ljudskim pravima, koji se odnosi na porodični život.⁶ Evropski sud je 2002. godine u slučaju Kristin Gudvin protiv Ujedinjenog Kraljevstva (Christine Goodwin v. The United Kingdom) prvi put doneo odluku da je Velika Britanija prekršila odredbe Konvencije o ljudskim pravima, a vezano za slučaj transeksualca koji je promenio pol iz muškog u ženski. Radi se o povredi člana 8 o poštovanju privatnog života, odnosno propustu države da udovolji pozitivnoj obavezi da obezbedi pravo tužioca na poštovanje privatnog života. Konkretna prava koja su povređena su iz oblasti penzija i penzionih godina. Član 12, koji se odnosi na pravo na sklapanje braka i formiranje porodice je takođe povređen, jer tužilac ne može da sklopi brak sa muškarcem sa kojim živi. Sud je našao da nema opravdanja da se transeksualcu zabrani uživanje prava da sklopi brak pod bilo kojim okolnostima. Sud je našao i da je povređen član 14 koji se odnosi na uživanje prava i sloboda koji su regulisani Konvencijom, a bez diskriminacije, na osnovu toga što u ovom slučaju nije priznata promena pola postoperativnog transeksualca.⁷

Sledeći uslov za sklapanje braka je volja budućih supružnika. Volja je značajna ne samo kao uslov izjave volje, nego i kao bračna smetnja nesposobnost za rasuđivanje i kao bračna smetnja nedostaci volje. Volja budućih supružnika za sklapanje braka jedan je od najvažnijih uslova koji moraju biti ispunjeni da bi mogao nastati punovažan brak. Brak se sklapa na osnovu slobodnog pristanka budućih supružnika (čl. 3/2 PZS), a koji predstavlja potvrdnu izjavu volje. U porodičnopravnoj teoriji se smatra da volje budućih supružnika moraju biti izjavljene ozbiljno, jasno, bez uslo-

⁶ Slučaj X,Y and Z V. United Kingdom, European Court of Human Rights (75/1995/581/667), presuda od aprila 1997. Odluka je doneta većinom glasova, sa izdvojenim mišljenjima.

⁷ Tužba no. 28957/95, presuda doneta 11. jula 2002, o postojanju povreda čl. 8, 12, 14 odluka je doneta jednoglasno. Država je obavezana da isplati tužitelju iznos od 39 000 evra.

va i rokova, istovremeno, odnosno, sukcesivno, dakle, jedna za drugom. Pravilo je da se volja izjavljuje usmeno i lično. Međutim, od ovoga mogu postojati izuzeci u slučajevima kada lice zbog određenih nedostataka nije u stanju da svoju volju izjavi usmeno (na primer gluvonema lica), kada to može učiniti pismeno ili znacima uz pomoć tumača. Izjavljivanje volje uz pomoć tumača je solucija i u slučaju kada brak sklapa lice koje ne zna jezik organa pred kojim se sklapa brak. Izuzetno, volja ne mora biti izjavljena lično, nego se izjavljuje preko punomoćnika.

Zajednica života, kao sveukupnost bračnih odnosa, predstavlja osnovni motiv stupanja u brak i samu suštinu braka. Ukoliko se brak sklapa u nekom drugom cilju (sticanje državljanstva, radnih ili drugih pogodnosti, prebivališta, redovnog boravišta, ostvarivanja nasleđa, stambenih prava ili drugih imovinskih prava), radi se o fiktivnom braku koji nije punovažan. Jedna od komponenata zajednice života ima poseban značaj. Radi se o seksualnim odnosima između supružnika. U nekim zakonima određeno je da brak čini zajednica u kojoj je moguće ostvarivanje najmanje minimuma seksualnih odnosa (Engleska).⁸ Za punovažnost braka takođe je potrebno da brak bude konzumiran. U slučaju da ne dođe do konzumacije braka (po engleskom pravu konzumacija braka pretpostavlja normalan, kompletan, a ne delimičan i imperfektan, seksualni odnos), brak neće biti punovažan. U pravu Engleske, brak će biti ništav ako nije konzumiran zbog nesposobnosti jedne od strana. Drugi razlog je svesno odbijanje konzumacije braka.⁹ Kada se radi o braku *in extremis*, braku koji se sklapa pred kraj života jednog lica, u teoriji se smatra da u svakom konkretnom slučaju treba utvrditi da li se brak sklapa radi ostvarivanja zajednice života supružnika, te od toga zavisi i njegova punovažnost.

Nesposobnost za rasuđivanje je u domaćem pravu bračna smetnja (čl. 18 PZS). Nesposobnost za rasuđivanje može biti posledica duševne bolesti ili duševnog poremećaja, zaostalog duševnog razvoja; ali i drugih okolnosti, dejstva alkohola, opojnih droga ili nekog afektivnog stanja, koje, po pravilu, dovode do privremene nesposobnosti za rasuđivanje. U teoriji prava se pod nesposobnošću za rasuđivanje podrazumeva nemogućnost lica da shvati značaj i posledice zaključenja pravnog posla. Nesposobnost za rasuđivanje uvedena je kao smetnja za sklapanje braka iz razloga društvene i razloga biološke, odnosno eugenične prirode. Primećuje se da su razlozi društvene prirode značajniji. U fokusu zaštite je lice koje je nesposobno za rasuđivanje. Znači, tek ako lice ne može da shvati po-

---

⁸ John Dewar, *Law and the Family*, London, Dublin, Edinburgh, Butterworths, 1992, str. 38.

⁹ Matrimonial Causes Act 1973, s 12 *ibidem* str. 48-50.

sledice zaključenja braka, njegova dejstva i smisao, brak se ne može zaključiti. Na ovaj način štiti se i drugi, zdrav supržnik, od ulaska u bračni odnos koji ne bi mogao biti ostvaren. Eugenični razlog, rađanje zdravog potomstva, značajan je je zbog nasledne prirode određenih duševnih bolesti. PZS je kao smetnju za zaključenje braka odredio nesposobnost za rasuđivanje, izostavljajući razlog koji je doveo do nesposobnosti (duševnu bolest) i na taj način dao primat nastupeloj posledici. Ranije se kao bračna smetnja smatrala duševna bolest i nesposobnost za rasuđivanje. Posmatrano komparativno, reformom porodičnog prava Švajcarske iz 1998. godine, na primer, napušten je uslov duševnog zdravlja za sklapanje braka. Razlog za napuštanje je eugenična konotacija ovog uslova. Ipak, trajna i privremena nesposobnost za rasuđivanje su ostali kao razlozi za poništaj braka.¹⁰ U nekim zakonima je eksplicitno predviđeno da duševno bolesna lica ne mogu da sklope brak. Tako, na primer, u Rusiji brak ne mogu zaključiti lica koja su lišena poslovne sposobnosti zbog psihičkog rastrojstva.¹¹ U Holandiji, lica koja su mentalno bolesna ne mogu sklopiti brak i to ako je u pitanju ozbiljna psihička bolest koja utiče na sposobnost da se shvate posledice zaključenja braka.¹² U engleskom pravu brak je ništav ako je jedna od strana u vreme sklapanja braka patila od mentalnog poremećaja takve vrste ili u takvom obimu da je nesposobna za brak.¹³ U grčkom pravu se traži da obe strane imaju sposobnost za zaključenje pravnog posla. Deca ispod 10 godina, lica poremećenog uma, koja nisu svesna onoga što rade ili su zbog duševne bolesti nesposobna za rasuđivanje i kojima je sud postavio zabranu, ne mogu punovažno da zakluče brak.¹⁴ Iako je univerzalno prihvaćeno da lica koja nemaju potrebne psihičke sposobnosti ne mogu da sklope brak, postoji i druga strana ovog problema. Postavlja se pitanje da li restrikcije zbog fizičkih ili mentalnih nesposobnosti u smislu nemogućnosti sklapanja braka dovode do povrede prava individue na sklapanje braka. U Finskoj se institucija braka smatra više individualnom, a manje ekskluzivnom ustanovom, pa lica pod starateljstvom mogu da sklope brak ako se sa tim saglasi staratelj, a ako je sa-

¹⁰ Olivier Guillod, A New Divorce Law for the New Millenium, *The International Survey of Family Law*, A. Bainham (ed.), 2000, str. 358-359.

¹¹ Član 14 Porodičnog zakonika iz 1995. godine, Семейный кодекс i брачный договор, *Социальная защита*, выпуск 5/1996.

¹² Wendy M. Schrama, Registered Partnership in the Netherlands, *International Journal of Law, Policy and the Family* 13, (1999), str. 315-327, čl. 1:32 Građanskog zakonika.

¹³ Matrimonial Causes Act 1973, s 12, Caroline Hamilton, Kate Standley, Family Law in England and Wales, *Family Law in Europe*, 1995, str. 70.

¹⁴ Effie Kounougeri-Manoledaki, Family Law in Greece, *Family Law in Europe*, 1995, str. 201-202.

glasnost odbijena, dozvolu za sklapanje braka može dati sud.¹⁵ U Grčkoj lica kojima je od strane suda zabranjeno da sklapaju pravne poslove (zbog nesposobnosti da se staraju o sebi ili svojoj imovini zbog trajnih duševnih ili fizičkih nedostataka, naročito slepa, gluva ili gluvonema lica) mogu da sklope brak, ako se njihov supervizor ili sud sa tim saglase. Prema Obiteljskom zakonu Hrvatske iz 2003. godine, sud može dozvoliti sklapanje braka licu koje je lišeno poslovne sposobnosti ili nesposobno za rasuđivanje za koje se utvrdi da je sposobno da shvati značenje braka i obaveza koje iz njega proističu i ako je brak u njegovom interesu (čl. 27/2).

Brak je punovažno sklopljen ako je izjavljena volja slobodna, dakle, bez prinude ili zablude, radi se o bračnoj smetnji nedostaci volje. „Prinuda postoji kada je drugi supružnik ili neko treći silom ili pretnjom izazvao opravdan strah kod supružnika i kada je on zbog toga pristao na sklapanje braka. Strah se smatra opravdanim kada se iz okolnosti vidi da je ugrožen život, telo ili drugo značajno dobro jednog ili drugog supružnika odnosno trećeg lica“ (čl. 38/2,3 PZS). Prema PZS zabluda se može ispoljiti kao zabluda o ličnosti i kao zabluda o bitnim osobinama bračnog druga. Zabluda o ličnosti može biti zabluda o fizičkoj ličnosti i zabluda o građanskoj ličnosti. Zabluda o fizičkoj ličnosti postoji kada je supružnik mislio da sklapa brak sa jednim licem, a sklopio je brak sa drugim licem (npr. kada se radi o jednojajnim blizancima, sklapanju braka preko punomoćnika, ranije kada je bilo dozvoljeno prekrivanje lica dešavalo se da se podmetne starija sestra umesto mlađe). Zabluda o građanskoj ličnosti postoji kada je sklopljen brak sa licem sa kojim se želelo, ali to lice nije ono za koje se izdavalo (element građanske ličnosti koji je od značaja za sklapanje braka je posebno datum rođenja, ostali elementi građanske ličnosti su još i lično ime, prebivalište, državljanstvo). U savremenim uslovima, zabluda o bitnoj osobini može biti aktuelna u praksi u odnosu na postojanje infekcije virusom HIV ili bolesti AIDS (SIDA).¹⁶ I u uporednom pravu brak neće biti punovažan ako volja za sklapanje braka nije bila slobodna. Tako, u pravu Engleske, brak se smatra ništavim ako se jedna od strana nije punovažno saglasila sa sklapanjem braka zbog prinude, zablude, umne nesposobnosti ili drugog razloga, a brementost žene od drugog muškarca i zarazna, polna bolest su u svakom slučaju razlozi za poništenje braka.¹⁷ U pravu Francuske, brak je nevažeći ako

---

¹⁵ David Bradley, *Politics, Culture and Family Law in Finland: Comparative Approaches to the Institution of Marriage*, *International Journal of Law, Policy and the Family* 12, (1998), 288-306. (izmene iz 1987. godine, Zakon o braku).

¹⁶ Tako je u Rusiji, gde se izričito predviđa da je ovakva zaraženost razlog za poništaj braka i to ako je supružnik znao za svoju zaraženost, ali je to sakrio.

¹⁷ *Matrimonial Causes Act 1973*, s 12, op. cit. *Family Law in Europe*, str. 70.

nedostaje slobodan pristanak stranaka, na primer, zbog straha, prinude ili zablude.¹⁸ U grčkom pravu brak je ništav ako jedna od strana nije dala punovažan pristanak, zbog zablude o identitetu druge strane, ili pretnje. Zabluda o bogatstvu lica ili ženinoj nevinosti ne dovodi do nevažnosti braka. Pretnja ima pravne posledice samo ako je nelegalna ili protivna moralu. Brak se ne može poništiti ako žrtva posle otkrivanja zablude ili prestanka pretnje prihvati brak.¹⁹ U nemačkom pravu, po Zakonu o braku iz 1998. godine zabluda više nije predviđena kao bračna smetnja, tako da se ova okolnost može uzeti u obzir samo vezano za razvod. Ipak, u slučaju u kom je supružnik umišljajno drukčije prikazao okolnosti koje bi sprečile drugog da sklopi brak, brak se može poništiti.²⁰

Bračnost predstavlja bračnu smetnju koja je izraz načela monogamije. S obzirom da je bračnost privremena smetnja, ako brak prestane, bilo smrću, razvodom ili poništajem, bivši supružnici mogu nesmetamo da sklope novi brak.

Sledeći uslov od izuzetne važnosti za sklapanje braka je bračna zrelost, odnosno starosna dob lica u kojoj se stiče sposobnost za stupanje u brak (bračna smetnja maloletstvo). U domaćem pravu bračna zrelost se stiče sa 18 godina, jednako i za ženu i za muškarca (čl. 23 PZS), dakle, istovremeno sa poslovnom sposobnošću. Međutim, sud može, iz opravdanih razloga, dozvoliti sklapanje braka maloletnom licu koje je navršilo 16. godinu života, a dostiglo je telesnu i duševnu zrelost potrebnu za vršenje prava i dužnosti u braku. Davanje dozvole predstavlja način na koji se otklanja dejstvo bračne smetnje (dispencijacija). Uzrast od 18 godina uveden je Zakonom o braku iz 1946. godine, do tada je uzrast bio različit za muškarca i ženu.

Posmatrano komparativno, u većini prava bračna zrelost se, kao i kod nas, poklapa sa punoletstvom. Uzrast koji se najčešće sreće u savremenim pravima za sticanje poslovne i bračne sposobnosti je 18 godina, s tim što su mnoge zapadnoevropske zemlje ovu granicu uvele tek sedamdesetih godina XX veka. Švajcarska je tek 1996. godine snizila granicu na 18 godina, do tada je granica bila različita za muškarca i ženu, za muškarca je bila 20 godina, a za ženu 18. Francusko pravo još uvek pravi razliku između ženskih i muških lica kada se radi o uzrastu u kome je dozvoljeno sklapanje braka, s obzirom da je minimalan uzrast za ženu 15

---

¹⁸ Nicole Guimezanes, *Family Law in France, Family Law in Europe*, 1995, str. 129.

¹⁹ Op. cit. Kounougeri-Manoledaki, str. 204.

²⁰ Rainer Frank, *Parentage Law Reformed, The International Survey of Family Law*, A. Bainham (ed.), The Hague, Boston, London, Martinus Nijhoff Publishers, 1997, str. 177.

godina, a za muškarca 18. Isti uzrast predviđa i pravo Belgije.²¹ Dejstvo maloletstva kao bračne smetnje se može otkloniti dobijanjem dozvole nadležnog organa, tako da je moguće sklapanje maloletničkih brakova i u uporednom pravu. Mogućnost se u većini zakona vezuje za uzrast od 16 godina, kao i u domaćem pravu, a potrebno je da se sa sklapanjem braka saglase određena lica i (ili) nadležni organ. Po nekim pravima potrebno je da za sklapanje maloletničkog braka postoje posebni razlozi. S obzirom na postojanje značajnog broja maloletničkih brakova, neke federalne države SAD su predvidele obavezno prebračno savetovanje za maloletnike. Ovaj uslov je uveden zbog toga što su maloletnički brakovi često neuspješni i kratkotrajni. U Francuskoj dozvolu za sklapanje maloletničkog braka daju roditelji, a u određenim slučajevima javni (državni) tužilac (procureur de la Republique). Saglasnost oba roditelja ne može biti zamenjena sudskom odlukom, tako da od volje roditelja zavisi da li će maloletno lice moći da zasnuje brak (u drugim pravima postoji mogućnost zamenjene saglasnosti roditelja saglasnošću nadležnog organa, tako da je francusko rešenje najstrože). U slučaju nesuglasice između roditelja, smatra se da saglasnost postoji. Ako se radi o ženskom licu mlađem od 15 godina i muškom mlađem od 18, dispencijaciju daje javni (državni) tužilac (procureur de la Republique) i to ako postoje važni razlozi, na primer trudnoća žene.²² U Nemačkoj je dispencijacija moguća za lica koja su napunila 16 godina, odobrenje daje starateljski sud, uz uslov je da je drugi bračni drug punoletan. Dakle, ne bi bio moguć maloletnički brak u slučaju da su oba buduća bračna druga maloletna. Potrebna je i saglasnost roditelja, a ako roditelji bez opravdanog razloga odbijaju da daju saglasnost, ona može biti zamenjena saglasnošću suda, na zahtev maloletnika.²³ U Velikoj Britaniji, takođe, maloletnici sa 16 godina mogu sklopiti brak, a saglasnost se traži od roditelja odnosno lica koja imaju roditeljsku odgovornost. Ako se ne dobije saglasnost, sud može dozvoliti sklapanje braka.²⁴ U Holandiji je za sklapanje braka lica mlađih od 18 godina potrebna dozvola ministra pravde i roditelja.²⁵ U Rusiji se bračni uzrast stiče sa 18

---

²¹ Jill Hughes, Françoise Moreau, Family Law in Belgium, *Family Law in Europe*, 1995, str. 4.

²² Op. cit. *Family Law in Europe*, str. 129-130. Čl. 144, 145, 148 Code civil, Dalloz 1986-87.

²³ Eugen Dietrich Graue, Family Law in Germany, *Family Law in Europe*, 1995, str. 168.

²⁴ Carolyn Hamilton, Kate Standley, Family Law in England and Wales, *Family Law in Europe*, 1995, str. 68, Marriage Act 1949, s.2, Children Act 1989, s. 12, par. 5.

²⁵ Wendy M Schrama, Registered Partnership in the Netherlands, *International Journal of Law, Policy and the Family* 13, 1999, Oxford, str. 315-327.

godina. Sklapanje braka se može dozvoliti i licima koja su navršila 16 godina, iz naročito opravdanih razloga. Dozvolu daju organi lokalne samouprave prema mestu državne registracije zaključenja braka, na zahtev lica koja žele da zaključe brak. Zakonom nisu propisane okolnosti pod kojima se daje dozvola, ali se u literaturi navode: postojanje faktičkih bračnih odnosa, trudnoća, rođenje deteta, udaljeno službeno putovanje. Postupak i uslovi pri kojima stupanje u brak može biti dozvoljeno pre navršenja 16 godina, mogu biti propisani zakonima članica Ruske Federacije.²⁶

Srodstvo je bračna smetnja i to kako krvno, tako i adoptivno, te tazbinsko. U domaćem zakonodavstvu krvni srodnici do četvrtog stepena ne mogu međusobno da zaključe brak, odnosno preciznije, svi srodnici do trećeg, a u četvrtom deca rođene braće i sestara i deca polubraće i polusestara (čl. 19 PZS). U uporednom pravu drugi stepen krvnog srodstva (rođena braća i sestre) je univerzalno prihvaćen kao neotklonjiva smetnja, sem u Švedskoj, gde polubraća i polusestre mogu dobiti dozvolu vlade, odnosno tela koje odredi vlada.²⁷ Smetnja u većem broju zakona postoji i u trećem stepenu (stric–sinovica, ujak–sestričina, tetka–bratanac, sestrić), ali u nekim zakonima postoji mogućnost dispencijacije (na primer u Francuskoj). Najširi krug srodnika između kojih postoji smetnja predviđen je u Grčkoj (u pravoj liniji bez obzira na stepen, a u pobočnoj do četvrtog stepena).²⁸ I druge vrste srodstva predstavljaju smetnju. U domaćem pravu adoptivno srodstvo, srodstvo koje nastaje zasnivanjem usvojenja, predstavlja smetnju za sklapanje braka na isti način kao i krvno srodstvo (čl. 20 PZS). U domaćem pravu brak ne mogu sklopiti tazbinski srodnici u prvom stepenu prave linije, a to su: svekar i snaha, zet i tašta, očuh i pastorka te maćeha i pastorak. Ova smetnja je otklonjiva, sud može, iz opravdanih razloga, dozvoliti sklapanje braka između tazbinskih srodnika u prvom stepenu srodstva (čl. 21 PZS). Sud na pogodan način treba da ispita opravdanost predloga vodeći računa o ostvarivanju ciljeva braka i o zaštiti porodice (čl. 82/5 Zakona o vanparničnom postupku).²⁹ Međutim, postoje i takvi pravni sistemi u kojima srodnici po tazbini mogu nesmetano da sklope brak (na primer Švedska, Finska, Nemačka, Rusija, Sloveni-

²⁶ Op. cit. Porodični zakonik, čl. 13.

²⁷ Namera je da dispencijacija bude data samo ako postoje posebni razlozi, između ostalog, stranke moraju biti odgajane u različitim porodicama, a dozvola je data samo u malom broju slučajeva Ch. 2, sec. 3 *Zakona o braku* (SFS 1987:230, sa amandmanima 1988:1452), izdanje Ministarstva pravde, 1989.

²⁸ Op. cit. Kounougeri-Manoledaki str. 202.

²⁹ Zakon o vanparničnom postupku, Službeni glasnik Republike Srbije 25/82, 48/88, 46/95.

ja, Hrvatska).³⁰ Postoje primeri da se tazbinsko srodstvo smatra smetnjom samo u određenim situacijama, na primer ako je bivši supružnik u životu ili ako je mlađa strana bila „dete porodice“ u odnosu na drugu stranu (Velika Britanija, amandmanima iz 1986. godine), odnosno smetnja postoji u pravoj liniji tazbinskog srodstva, ali se može dobiti dispencijacija, ako postoje važni razlozi i ako je brak prestao smrću (Francuska). Zakonodavstvo Grčke, međutim, pridaje veliki značaj tazbinskom srodstvu i danas (tazbinsko srodstvo je smetnja u pravoj liniji bez obzira na stepen, a u pobočnom do trećeg stepena).³¹

Starateljstvo je bračna smetnja jer se radi o odnosu koji je inkompatibilan bračnom odnosu. Staratelj ima obavezu da se stara o štíćeniku, a njegova prava i dužnosti mogu se porediti sa roditeljskim pravima i dužnostima. Starateljstvo je odnos koje je raskidiv, tako da ako staratelj i štíćenik žele da sklope brak, potrebno je da se raskine odnos starateljstva i tada se nesmetano može sklopiti brak, (čl. 22 PZS).

1.1.1. Materijalni uslovi za sklapanje braka prema verskom pravu

Prema Bračnom pravilniku Srpske pravoslavne crkve uslovi za sklapanje braka su: različitost polova, punovažna izjava volje (par. 11), nepostojanje bračnih smetnji i bračnih zabrana. Brak kod kojeg postoji bračna smetnja je ništavan (par. 5), ali ako se radi o otklonljivoj smetnji brak se može osnažiti. Ako postoji bračna zabrana brak je valjan, ali nedozvoljen i povlači crkvenu kaznu (par. 5/3). Bračne zabrane se odnose na nedostatke u formi sklapanja braka.³²

Bračne smetnje se dele na neotklonjive (par. 12) i otklonjive (par. 13). Srodstvo je neotklonjiva smetnja u sledećim slučajevima: krvno srodstvo u pravoj liniji bez obzira na stepen, u pobočnoj do četvrtog stepena, dvorodno (koje može biti tazbinsko - između jednog bračnog druga i krvnih srod-

---

³⁰ U Finskoj je tazbinsko srodstvo kao smetnja napušteno Zakonom iz 1987, i za Švedsku op. cit. Bradley str. 298; u Nemačkoj 1998. Zakonom o braku, op. cit. Frank str. 177; Rusija: Porodični kodeks 1995, Hrvatska: M. Alinčić, D. Hrabar, D. Jakovac-Lozić, A. Korać Graovac, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, 2007.

³¹ John Dewar, *Law and the Family*, London, Dublin, Edinburgh, Butterworths, 1992, str. 45-46. Marriage (Prohibited Degrees of Relationship) Act 1986. For France: Nicole Guimezanes, *Family Law in France, Family Law in Europe*, London, Dublin, Edinburgh, Butterworths, 1995, pp. 130, articles 161, 164 SS, for Greece op. cit.. Kounougeri-Manoledaki str. 202.

³² Bračne zabrane su se odnosile i na neke materijalne uslove, ali se ovo ne primenjuje od 1961, ASBr. 12/Zap. 37 iz 1961 (npr. zabrana ženi da sklopi brak u roku od 10 meseci od prestanka prethodnog).

nika drugog i prijateljstvo - između krvnih srodnika jednog i krvnih srodnika drugog) i to do trećeg stepena, duhovno srodstvo (srodstvo koje nastaje krštenjem deteta) i adoptivno do drugog stepena, srodstvo iz vanbračnog rođenja bez obzira na stepen, u pobočnoj do trećeg stepena. Srodstvo je otklonjiva bračna smetnja u sledećim slučajevima: u pobočnoj liniji krvnog srodstva od petog do sedmog stepena, dvorodno od četvrtog do šestog stepena srodstva i između dva brata i dve sestre³³, trorodno srodstvo do trećeg stepena, duhovno i adoptivno srodstvo od trećeg do sedmog stepena.

Neotklonjivu smetnju predstavlja postojeći brak. Osim smetnje bračnosti, smetnju predstavlja postojanje određenog broja ranijih brakova (ranija četiri braka istog lica, a ranija tri braka čine otklonjivu smetnju (par. 12/8, 13/7), a dalji nisu dozvoljeni. Može se reći da se prema ovim propisima vodi računa i o sukcesivnoj poligamiji, koja danas nema pravni značaj. Osim toga, prema Bračnom pravilniku Srpske pravoslavne crkve lice čija su dva braka bila razvedena njegovom krivicom ne može više da stupi u novi brak (par. 114).

Razlika vere je neotklonjiva smetnja, ali je mešoviti brak ipak dozvoljen pod određenim uslovima. Lice druge veroispovesti mora potpisati pismenu izjavu da neće odvrćati svog bračnog druga od pravoslavnog ispovedanja vere, te da će decu krštavati i vaspitavati u pravoslavnoj veri, dok pravoslavno lice ima „... svečano obećati da će stalno, lepim načinom nastojati da svoga budućeg bračnog druga privoli pravoslavnoj veri“ (par. 115). Neotklonjive smetnje su još: konačno isključenje iz crkvene zajednice, sveštenički i monaški zavet i doživotna zabrana stupanja u brak na osnovu zakona ili pravosnažne presude.

Otklonjiva smetnja je preljuba između lica koja žele da stupe u brak, izvršena za vreme dok je preljubnik živio neodvojeno od svog bračnog druga, zajedničko rađenje o glavi bračnom drugu od lica koja žele stupiti u brak, te starost preko 70 godina za muško lice i 60 za žensko, kao i razlika u godinama preko 15.³⁴

Kada se radi o bračnoj zrelosti, lična smetnja je „nenavršena šesnaesta godina za muško i četrnaesta za žensko“ (par. 12/1), a ukлонjiva „osamnaesta za muško i šesnaesta za žensko“ (par. 13/1). Bračne zabrane su ranije bile: stupanje u brak ženi čiji je brak prestao, razveden ili poništen u roku od deset meseci od prestanka (*tempus lugendi*), razvoda ili poništenja ranijeg braka, stupanje u brak lica pod očinskom vlašću, tutor-

³³ Otklonjiva od 1948. godine, ASBr. 20/zap. 15 iz 1948, op. cit. str. 7.

³⁴ Ova smetnja nije postojala po Bračnom pravilniku iz 1933. godine, uveo ju je Sveti arhijerejski sinod 1937. godine. Sin. br. 2410/Zap. 586 iz 1937, op. cit. Bračna pravila 1994, str. 8.

stvom ili starateljstvom, bez pristanka oca, odnosno majke, tutora ili staraoca ili tutorske ili staralačke vlasti (par. 37/1 tač. 1-4).³⁵ Ako je brak prestao smrću, ovaj rok se zove „udovička crnina“.³⁶

Prema pravu Katoličke crkve postoje tri konstitutivna elementa za sklapanje braka: pristanak, sposobnost stranaka i kanonski oblik.³⁷ Pristanak mogu dati samo lica različitog pola. Smetnje za sklapanje braka su (kan. 1083-1094): određena starosna dob (prema Zakoniku za muškarca 16 godina, a za ženu 14, biskupska konferencija može odrediti višu dob, što je i učinila Biskupska konferencija Jugoslavije određivši 18 godina), polna nemoć, postojeći brak, razlika vere, sveti red, redovnički javni doživotni zavet čistoće, otmica, zločin ubistva, krvno srodstvo, tazbinsko srodstvo, javna ćudorednost, zakonsko srodstvo (srodstvo po usvojenju). Krvno srodstvo je smetnja u pravoj liniji bez obzira na stepen, a u pobočnoj do četvrtog stepena, bez obzira da li je srodstvo punorodno ili polurodno. Dispencijacija je moguća počevši od trećeg stepena srodstva. Tazbinsko srodstvo je smetnja u pravoj liniji, ali se može dobiti dispencijacija. Smetnja „javno ćudoređe“ postoji između muškarca/žene i srodnika u pravoj liniji žene/muškarca nakon uspostavljanja zajedničkog života, ako brak nije punovažan. Zakonsko srodstvo je smetnja kada se radi o usvojenju i postoji u pravoj liniji i u drugom stepenu pobočne linije, moguća je dispencijacija. Otmica žene kao smetnja ima svrhu da se obezbedi slobodan pristanak. Zločin je smetnja ako se radi o ubistvu sopstvenog ili supružnika onog lica sa kojim se sklapa brak. Novi Zakonik odbacuje brakolomstvo kao smetnju za sklapanje braka, a kod zločina kao smetnje ne traži da se radi i o brakolomstvu. Razlika vere postoji ako je jedno lice kršteno u katoličkoj crkvi, a drugo lice nije kršteno. Mešoviti brakovi se mogu sklapati ako se radi o braku katolika i pripadnika drugih hrišćanskih veroispovesti, uz dozvolu. Uslov za dobijanje dozvole je da se lice katoličke veroispovesti obaveže da će učiniti sve što je u njegovoj moći da se sva deca krste i odgajaju u katoličkoj crkvi, te da se na vreme o tome obavesti drugi budući supružnik i to tako da to lice bude svesno ovakvog obećanja i obaveze, obe strane se moraju poučiti o bitnim ciljevima i osobinama braka, koji nijedna strana ne sme isključiti (kan. 1124-1129).

---

³⁵ Sveti arhijerejski sinod je ove zabrane ukinuo 1946, odnosno 1961, Sin. br. 1006 iz 1946. i ASBr. 12/Zap. 37 iz 1961, op. cit. Bračna pravila 1994, str.15.

³⁶ O tome u Dimšo Perić, *Crkveno pravo*, Beograd, Pravni fakultet – Centar za publikacije, Dosije, 1999, str. 289. Po Dušanovom zakoniku – „plačevnoje vremja“.

³⁷ Viktor B. Nuić, *Opće pravo katoličke crkve*, Kršćanska sadašnjost, 1985, Zagreb, str. 351.

1.2. Forma sklapanja braka

U savremenom porodičnom pravu evropskih zemalja postoji dva sistema koji se odnose na formu sklapanja braka. Jedan je sistem obaveznog građanskog braka, koji ne isključuje mogućnost sklapanja i verskog braka. Građanski brak je danas obavezan u većem broju zemalja (Nemačkoj, Francuskoj, Belgiji, Holandiji, Švajcarskoj³⁸, Rusiji, Srbiji itd). U Vojvodini je građanski brak obavezan od 1894. godine, na osnovu ugarskog Zakonskog članka o bračnom pravu, koji se primenjivao na tadašnjoj teritoriji Vojvodine.³⁹

Drugi sistem je sistem dualizma, odnosno jednake važnosti građanske i verske forme braka, tako da se budući supružnici odlučuju za jednu ili drugu formu. Dualizam formi je takođe prihvaćen u većem broju zemalja na primer: u Velikoj Britaniji, skandinavskim zemljama, Grčkoj. Dualizam formi uveden je i u neke od istočnoevropskih zemalja. Tako je u Češkoj verski brak dozvoljen Zakonom iz 1992. godine (br. 234). Slično je u Poljskoj, prema Konkordatu sa Vatikanom. Obiteljskim zakonom iz 1998. godine u Hrvatskoj je uvedena verska forma kao alternativna građanskoj, a tako je i po važećem Obiteljskom zakonu iz 2003. godine (čl. 6, 8). U ovim zemljama se veliki broj brakova sklapa u verskoj formi (u Velikoj Britaniji se preko 2/3 prvih brakova sklapa u verskoj formi).

Obavezan verski brak je forma koja ima samo istorijski značaj u evropskim zemljama. Međutim, van Evrope postoje primeri zakonodavstava u kojima je obavezan verski brak, bez postojanja mogućnosti zaključenja braka u svetovnoj formi (npr. Izrael).

U domaćem pravu građanska forma braka kao obavezna, obuhvata predbračni postupak, ceremoniju sklapanja braka i registraciju braka. Nadležan organ za sklapanje braka u pravu Srbije je matičar.⁴⁰ Ako se radi o državljanima Srbije koji se nalaze u inostranstvu, brak se može sklopiti pred diplomatsko-konzularnim predstavnikom. Predbračne formalnosti na prvom mestu obuhvataju prijavu namere da se sklopi brak (čl. 292-304 PZS). Matičar proverava da li su ispunjeni uslovi za punovažnost braka, pa ako utvrdi da jesu određuje se dan sklapanja braka (čl. 294 PZS). Posle toga, matičar sa budućim supružnicima obavlja razgovor bez

---

³⁸ U Švajcarskoj je posle debate u Parlamentu, u okviru izmena donetih 1998. godine, ipak zadržana zabrana zaključenja verskog braka pre građanskog. Op. cit. Guillod 2000, str. 359 (novi član 97/3 Građanskog zakonika koji odgovara članu 118/2).

³⁹ U par. 29/1 se kaže: „Brak se mora sklopiti pred građanskim činovnikom“.

⁴⁰ Do izmena ranijeg Zakona o braku i porodičnim odnosima iz 1993. godine nadležan organ bio je predsednik ili delegat skupštine opštine, dok je matičar bio pomoćni organ. Nadležnost je, dakle, prenetu sa izabranog predstavnika na stručno lice.

prisustva javnosti u kojem je dužan da ih upozna sa pravnim posledicama koje nastupaju sklapanjem braka (čl. 295 PZS). Osim toga, matičar treba da preporuči budućim supružnicima da se uzajamno obaveste o stanju zdravlja, a po potrebi i da posete odgovarajuću medicinsku ustanovu, kako bi dobili potpunu informaciju o svim podacima koji se tiču njihovog zdravlja, dijagnoze i prognoze bolesti, lečenju i rezultatima lečenja. Matičar preporučuje budućim supružnicima da se upoznaju sa mogućnostima i prednostima planiranja porodice, te da posete bračno ili porodično savetovalište i da se upoznaju sa važnošću održavanja skladnih bračnih i porodičnih odnosa i da se sporazumeju o prezimenu (čl. 296, 297 PZS).

Sam čin sklapanja braka je javan, svečan, odvija se, po pravilu, u prostoriji posebno predviđenoj za tu namenu (čl. 299/1 PZS). Sklapanju braka prisustvuju budući supružnici, dva svedoka i matičar. Svedoci mogu biti sva poslovno sposobna lica, bez ikakvih ograničenja. Izuzetno se može dozvoliti da se brak sklopi u prisustvu jednog budućeg supružnika i punomoćnika drugog budućeg supružnika ako za to postoje naročito opravdani razlozi (čl. 301 PZS). U okviru čina sklapanja braka matičar upoznaje buduće supružnike sa pravima i dužnostima u braku, a zatim budući supružnici daju potvrdne izjave volje o sklapanju braka (čl. 302 PZS). Radnja koja sledi je registracija braka, odnosno upisivanje braka u matične knjige venčanih (čl. 303 PZS).

Zaključenje crkvenog braka pre građanskog predstavljalo je krivično delo do 1994. godine kada je ovo krivično delo izostavljeno iz Krivičnog zakona Srbije. U pozitivnim propisima nije precizirano u kojoj verskoj formi se može zaključiti brak, ali s obzirom na ustavne odredbe o zabrani diskriminacije, koja uključuje i zabranu diskriminacije prema veroispovesti, brak bi se mogao sklopiti prema pravilima svih priznatih veroispovesti kojima pripadaju supružnici.

Kada se radi o pravoslavnoj crkvi, za sklapanje braka nadležan je paroh one parohije kojoj pripadaju mladenci kao članovi, a ako su mladenci članovi različitih parohija, nadležan je paroh one parohije kojoj pripada verenik (par. 55 Bračnog pravilnika Srpske pravoslavne crkve). Brak se sklapa, po pravilu, u hramu, pre podne, u dane kada to crkva dozvoljava.⁴¹ Venčanje se vrši po obredu propisanom u Trebniku (par. 66 st. 1). Lica koja žele da sklope brak moraju biti prisutna činu venčanja, a takođe i svedoci, koji moraju biti punoletni, kršteni i pravoslavne vere, ako

---

⁴¹ Dani kada se ne može izvršiti venčanje su: sredi i petak svake sedmice; od početka božićnjeg posta do 7/20 januara; od početka siropusne do Tomine nedelje; za vreme petrovskog i gospojinskog posta; na dan Usekovanja glave Sv. Jovana Krstitelja i na Krstovdan (par. 64, 65).

su u braku moraju biti u crkvenom braku. Sklapanju braka prethodi predbračni ispit i oglašenje braka. Predbračni ispit podrazumeva ispitivanje volje za sklapanje braka, da li volja postoji i da li je slobodna, te da li postoji ranije učinjeno obećanje drugom licu da će se sklopiti brak (par. 61-62). Oglašenje stupanja u brak ima za cilj da se utvrdi da li postoje smetnje ili zabrane za sklapanje braka, na taj način što se pozivaju vernici da prijave njihovo postojanje ako za njih znaju. Oglašenje vrši nadležni paroh u hramu svoje parohije, u tri nedeljna ili praznična dana koji uzastopce dolaze, nakon završetka liturgije, pred sakupljenim vernicima (par. 63, st. 2).

Kada se radi o katoličkoj crkvi brak se sklapa pred ovlašćenim asistentom i dva svedoka. Po pravilima katoličke crkve, vezano za svedoke se ne traže nikakva posebna svojstva, pa čak ni da budu kršteni. Brak se sklapa u župi u kojoj jedna od stranaka ima prebivalište ili boravište, ako imaju različita prebivališta ili boravišta zaručnici mogu slobodno da izaberu mesto. Ranije je prednost imao župnik prema prebivalištu ili boravištu zaručnice. Obred sklapanja braka je propisan u liturgijskim knjigama, ali biskupska konferencija može da sačini sopstveni obred koji odgovara običajima mesta i naroda prilagođenim hrišćanskom duhu. Po Bačkom zakoniku se predviđa da venčanju prethode zaruke, zaručnički ispit i pouka o ženidbi (Pogl. VII). Zaruke se oglašavaju u tri uzastopne nedelje ili praznika. Za razliku od Zakonika kanonskog prava po Bačkom zakoniku se traži da svedoci budu katoličke vere, ali Ordinarij može dati dozvolu da svedoci budu lica koja to nisu.

2. Razvod braka

Pravo koje reguliše razvod braka u evropskim zemljama je svetovnog karaktera. Razvod braka je u skoro svim državama dozvoljen. Jedna od država koja je među poslednjim uvela razvod braka je Irska u kojoj se stanovništvo na referendumu izjasnilo za uvođenje razvoda braka tek 1996. godine (na prethodnih nekoliko referenduma stanovništvo se izjasnilo protiv uvođenja razvoda braka). Danas je Malta jedna od poslednjih država koja ne poznaje razvod braka.

2.1. Razvod braka u domaćem pravu

Porodični zakon Srbije predviđa dva načina razvoda braka. Jedan je razvod po sporazumu (čl. 40), a drugi je razvod po tužbi. Razvod po tužbi je razvod na osnovu poremećaja bračnih odnosa, odnosno objektivne nemogućnosti ostvarenja zajednice života supružnika (čl. 41). Brakorazvodni uzroci su opšti i neskrivljeni.

Razvod po sporazumu je Porodičnim zakonom Srbije reformisan, uslovi za sporazumni razvod su pooštreni. Supružnici treba da se sporazumeju o samom razvodu, o vršenju roditeljskog prava, te o deobi zajedničke imovine (čl. 40). Sporazum o razvodu mora biti u pisanom obliku. Po ranijevažećem Zakonu o braku i porodičnim odnosima iz 1980. godine uslov za sporazumni razvod braka bio je sporazum o posledicama vezanim za decu, odnosno o vršenju roditeljskog prava, dok sporazum o podeli zajedničke imovine nije bio uslov za sporazumni razvod. U sudskoj praksi su bili česti slučajevi razvoda braka po sporazumu posle koga su vođene dugotrajne i iscrpljujuće parnice o imovinskim pitanjima. Pooštavanje ulova za sporazumni razvod ima za cilj da sporazumni razvod suštinski to i bude, jer se zahteva sporazum o svim najvažnijim posledicama razvoda braka. Imovina se deli na osnovu sporazuma i na taj način se izbegavaju dugotrajne parnice. Sporazumni razvod je regulisan u svom čistom obliku, naime, ako postoji sporazum o razvodu sud ne ispituje okolnosti koje su dovele do razvoda braka. Sud jedino ima obavezu da proceni da li je sporazum supružnika o vršenju roditeljskog prava u najboljem interesu deteta.

Brakorazvodni uzrok poremećaj bračnih odnosa, odnosno objektivna nemogućnost ostvarenja zajednice života supružnika, postoji ako je poremećaj bračnih odnosa ozbiljan i trajan, odnosno ako je nemogućnost ostvarivanja zajednice života supružnika objektivna. (čl. 41). Poremećaj bračnih odnosa kao brakorazvodni uzrok evoluirao je iz uzroka nepodnošljivost zajedničkog života koji je bio regulisan Osnovnim zakonom o braku iz 1946. godine. Ovaj opšti uzrok je pretpostavljao utvrđenje početnog uzroka koji je doveo do posledice – poremećaja bračnih odnosa u tolikoj meri da je zajednički život za bračne drugove postao nepodnošljiv. Poremećaj bračnih odnosa po svojoj prirodi predstavlja objektivnu posledicu, a nepodnošljivost zajedničkog života subjektivnu. Početni uzroci su bili navedeni primerice, i to kao: nesaglasnost naravi, trajni nesporazum, neuklonjivo neprijateljstvo, a početni uzrok je mogao biti i ma koji drugi uzrok. Danas se utvrđuje samo objektivna posledica, postojanje poremećaja bračnih odnosa ili nemogućnost ostvarenja zajednice života supružnika.

U okviru brakorazvodnog postupka sprovodi se postupak posredovanja, koji se sastoji od dve faze, postupka mirenja i nagodbe (čl. 229-246). Svrha mirenja je da se poremećeni odnos supružnika razreši bez konflikta i bez razvoda braka (čl. 234), a svrha nagodbe je da se poremećeni odnos supružnika razreši bez konflikta nakon poništavanja ili razvoda braka (čl. 241/1). Posredovanje se redovno sprovodi uz postupak u

bračnom sporu koji je pokrenut tužbom, a ne sprovodi se ako jedan od supružnika ne pristane na posredovanje, ako je jedan od supružnika nesposoban za rasuđivanje, ako je boravište jednog od supružnika nepoznato i ako jedan ili oba supružnika žive u inostranstvu (čl. 230). Život u inostranstvu, kao razlog da se posredovanje ne sprovede, nije bilo potrebno eksplicitno navoditi. Naime, ukoliko supružnici ne mogu da dođu, oni jednostavno neće pristati na sprovođenje posredovanja. Supružnici koji žive u inostranstvu, a žele da se uključe u postupak posredovanja su u tome bezrazložno onemogućeni.⁴² Posredovanje se ne sprovodi kada se radi o sporazumnom razvodu, jer je uslov za sporazumni razvod da su se supružnici već sporazumeli o najvažnijim pitanjima, a to su pitanja vezana za decu i podelu zajedničke imovine. Naravno, supružnici nisu sprečeni da se uključe u postupak posredovanja, naprotiv, preporučuje se da se obrate bračnom ili porodičnom savetovalištu pre nego što se odluče za razvod, tako da bi se ovakvo posredovanje sprovodilo po privatnoj inicijativi supružnika. U okviru brakorazvodnog postupka, sud, odnosno ustanova kojoj je poveren postupak posredovanja, nastojeće da supružnici postignu sporazum o vršenju roditeljskog prava i sporazum o deobi zajedničke imovine (čl. 241/2 PZS). Porodični zakon, osim toga, uvodi još jednu značajnu mogućnost, a to je proširenje ustanova koje mogu da sprovede postupak posredovanja. Osim suda i organa starateljstva, to su i bračna ili porodična savetovališta, te druge ustanove koje su specijalizovane za posredovanje u porodičnim odnosima. Uslov da se posredovanje poveri organu starateljstva, bračnom ili porodičnom savetovalištu, odnosno drugoj ustanovi koja je specijalizovana za posredovanje u porodičnim odnosima je pristanak supružnika na psiho-socijalno savetovanje, tako da sud na predlog supružnika, ili uz njihovu saglasnost, može poveriti posredovanje navedenim ustanovama (čl. 232 PZS). Proširenje kruga ustanova koje su ovlašćene za sprovođenje postupka posredovanja trebalo bi da doprinese kvalitetnijem i efikasnijem sprovođenju ovog postupka. Ako supružnici postignu sporazum o najvažnijim pitanjima, sud takav sporazum procenjuje, pa ako proceni da je sačinjen u skladu sa najboljim interesom deteta, unosi ga u izreku presude o razvodu braka (čl. 75/2 i čl. 225/1). Poverljivost, kao jedna od značajnih karakteristika posredovanja, obezbeđena je zabranom da sudija koji je rukovodio posredovanjem učestvuje u donošenju odluke u nekoj kasnijoj fazi postupka, osim ako je posredovanje uspelo (čl. 231/3 PZS). Dakle, sudija koji je u toku posredovanja saznao poverljive činjenice iz života supružnika, ne učestvuje u da-

---

⁴² Ovim je izmenjeno rešenje koje je predloženo u Nacrtu PZS, a koje nije predviđalo život u inostranstvu kao razlog da se posredovanje ne sprovede.

ljem postupku i tako nema mogućnost da ove činjenice obelodani. Mirenju ne mogu da prisustvuju punomoćnici stranaka, za razliku od faze nagodbe gde je njihovo prisustvo dozvoljeno.

Kada se radi o posledicama razvoda na decu, supružnici mogu zaključiti sporazum o zajedničkom ili o samostalnom vršenju roditeljskog prava.⁴³ Porodični zakon Srbije prvi put uvodi mogućnost zajedničkog vršenja roditeljskog prava i kada roditelji ne žive zajedno (čl. 75/2). „Sporazumom o zajedničkom vršenju roditeljskog prava roditelji deteta pismeno se saglašavaju da će roditeljska prava i dužnosti obavljati zajednički, međusobnim sporazumevanjem, koje mora biti u najboljem interesu deteta. Sastavni deo sporazuma o zajedničkom vršenju roditeljskog prava jeste i sporazum o tome šta će se smatrati prebivalištem deteta“, (član 76/2 PZS). Ovakva formulacija sadržine sporazuma ostavlja roditeljima veliku slobodu, jer im omogućava da se dogovore o pitanjima vezanim za dete na način koji najviše odgovara njihovoj, sasvim konkretnoj situaciji. Jedino postavljeno ograničenje je obaveza roditelja da postignu sporazum o tome šta će se smatrati prebivalištem deteta. Radi se o tome da se u cilju pravne sigurnosti, a prvenstveno omogućavanja nesmetanog pravnog prometa (dostavljanje pravnih dokumenata, obaveštavanje roditelja itd) odredi prebivalište, a koje prati adresa deteta. Po mišljenju Komisije koja je sačinila Nacrt Porodičnog zakona, ovo ograničenje ne sprečava roditelje da se dogovore o tzv. faktičkom zajedničkom staranju. Faktičko zajedničko staranje podrazumeva da dete živi sa oba roditelja i ono predstavlja jednu od komponenata zajedničkog staranja u uporednom pravu. Dakle, bilo bi moguće da dete ima podeljeno boravište (i kod majke i kod oca). Zajedničko vršenje roditeljskog prava se uvodi kao oblik staranja i u situacijama u kojima je tradicionalni oblik staranja bilo samostalno vršenje roditeljskog prava jednog roditelja. Na taj način roditeljsko staranje svoj osnov ne nalazi u statusu roditelja, niti njihovim međusobnim odnosima, nego prvenstveno u biološkim, odnosno pravnim roditeljskim odnosima. Ovaj koncept pokušava da razdvoji roditeljske odnose od odnosa između supružnika, na taj način što, posmatrano sa pravnog stanovišta, odnose roditelja i deteta zadržava istim ili sličnim i u slučajevima promene u bračnim odnosima, poštujući činjenicu da roditeljstvo ne prestaje razvodom braka, te da su detetu u njegovom razvoju, po pravilu, potrebna oba roditelja. Zajedničko roditeljsko staranje je pravni izraz shvatanja po kome se smatra poželjnim da se odnosi između oba roditelja i deteta održe uprkos situaci-

---

⁴³ O tome više u: Gordana Kovaček-Stanić, *Zajedničko vršenje roditeljskog prava*, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, 2006, No. 1-2, str. 32- 45.

jama poremećenih odnosa roditelja kao supružnika, koji su rezultirali razvodom braka. To se nastoji postići izjednačavanjem pravnog položaja roditelja na osnovu zajedničkog pravnog staranja, a može se proširiti pravom na zajedničko faktičko staranje o detetu, odnosno odlukom o stanovanju kod oba roditelja. Osim sporazuma da staranje o deci bude zajedničko, roditelji mogu da se sporazumeju da se jedan od njih samostalno stara o detetu. Sporazum o samostalnom vršenju roditeljskog prava obuhvata sporazum roditelja o poveravanju zajedničkog deteta jednom roditelju, sporazum o visini doprinosa za izdržavanje deteta od drugog roditelja i sporazum o načinu održavanja ličnih odnosa deteta sa drugim roditeljem. (čl. 78/1,2 PZS). PZS ne obavezuje supružnike da se sporazumeju o supružanskom izdržavanju, ali ih ni ne ograničava u tome. Sporazum po PZS mora biti u pisanoj formi, kao što je predviđeno i u Principima.

2.2. Razvod braka u uporednom pravu

U Francuskoj je razvod braka reformisan 2004. godine, a pre toga sedamdesetih godina XX veka, kada je uveden mešoviti sistem brakorazvodnih uzroka i sporazumni razvod, dok je položaj dece posle razvoda braka revidiran i 1993. godine.⁴⁴ Zakonom o razvodu braka Francuske iz 2004. godine, članom 1 (a koji je novi član 29 *Code civil*) su regulisani brakorazvodni uzroci. Kao i do tada postoji četiri uzroka. To su: zajednički pristanak (razvod po sporazumu), prihvatanje sloma braka, trajno narušavanje bračne veze i razvod po osnovu krivice. Suprotno predlozima da se napusti krivica kao brakorazvodni uzrok, u oba doma Parlamenta je odlučeno da se ovaj uzrok zadrži, na osnovu stava da bi napuštanje krivice bilo protivno koncepciji i percepciji razvoda u francuskom društvu. Odluka da se zadrži ovaj uzrok je, po opštem mišljenju, u skladu sa obavezama i dužnostima koje postoje u braku. Međutim, čl. 5 (II) Zakona iz 2004. godine ograničava polje primene ovog uzroka na najozbiljnije slučajeve povrede obaveza i dužnosti bračnog života čineći ga nepodnošljivim, naročito zbog porodičnog nasilja. Osim toga, član 23 napušta član 243 *Code civil*, koji je dozvoljavao jednom od supružnika da traži razvod na osnovu toga što je drugi proglašen krivim za krivično delo. Razvod po

---

⁴⁴ Zakon o razvodu braka je usvojen 26. maja 2004. godine, a primenjuje se od 1. januara 2005. *Official Journal of the French Republic* nr 122, od 27. maja 2004, Christain Dadomo, The Current Reform of French Law of Divorce, *International Family Law*, December 2004. Jacqueline Rubellin-Devichi, How Matters Stand Now in Relation to Family Law Reform, *The International Survey of Family Law*, A. Bainham (ed.), 2000, str. 154-158.

zajedničkom pristanku je pojednostavljen po članu 2 novog Zakona (kojim se menja član 230 i 232 *Code civil*). Predviđeno je da supružnici kada postignu sporazum o principima separacije i njenim posledicama, mogu da podnesu zajednički zahtev kojem se pripaja sporazum o separaciji i kojim se učvršćuje njihova nagodba o razvodu. Sporazum treba da obuhvati sve posledice razvoda braka. Posle samo jedne rasprave, sud će prihvatiti sporazum ako utvrdi da su supružnici dali slobodan pristanak i da njihov sporazum, efikasno i uravnoteženo, štiti interese oba supružnika i dece. Drugi oblik razvoda po zajedničkom pristanku koji je postojao po Zakonu iz 1975. godine (slučaj u kome tuženi prihvata jednostrani zahtev tužioca) zamenjen je novim uzrokom: prihvatanje sloma braka, koji se još naziva i *divorce-résignation* (razvod na osnovu prihvatanja). Prema članu 13 (koji menja član 233 i 234 *Code civil*), razvod mogu tražiti jedan ili oba supružnika i biće dosuđen po osnovu toga što oboje prihvataju da je njihov odnos nepopravljivo slomljen. Najznačajnija novina ovog zakona je supstitucija uzroka *rupture de vie commune* (prekid zajedničkog života) uzrokom *altération définitive du lien conjugal* (trajno narušavanje bračne veze) članom 4 koji menja članove 237 i 239 *Code civil*. Po novom čl. 238 *Code civil*, razvod se može dobiti na osnovu odvojenog života supružnika u kontinuiranom periodu od najmanje 2 godine, tako da je napušten raniji zahtev da postoji separacija 6 godina pre pokretanja brakorazvodnog postupka. Osim toga, napušten je uzrok za razvod koji je podrazumevao pogoršanje mentalnog zdravlja tuženog. Nadalje, novi čl. 246 *Code civil* predviđa da ako oba supružnika traže razvod braka, jedan na osnovu krivice, a drugi na osnovu trajnog narušenja bračne veze, sud može dosuditi razvod po drugom osnovu, odbacujući tužbu koja se bazira na krivici. U ovom slučaju, sud može doći do očitog zaključka da je brak nepovratno narušen pošto su oba supružnika tražila njegov prestanak. Zakon afirmiše princip potpune slobode razvoda značajno reformišući razvod zbog sloma odnosa i zamenjući ga razvodom zbog trajnog narušenja bračne veze posle dve godine separacije. U teoriji se smatra da će nova odredba sigurno imati efekt podsticanja razvoda po ovom osnovu, pogotovu što saglasnost druge strane nije potrebna. Međutim, što se tiče uzroka za razvod, u teoriji se ističe da je za žaljenje što zakonodavac nije iskoristio mogućnost da zameni krivicu objektivnim uzrokom za razvod.

Reforma razvoda braka u Nemačkoj je izvršena 1976. godine, kada je pravo o razvodu vraćeno u Građanski zakonik. Zakon o reformi počinje rečima: „Brak se zaključuje tako da traje doživotno“. Ova uvodna odredba, po rečima autora Meri En Glendon, optimistična i na neki način izuzetna, uneta je da bi se dobila podrška Hrišćansko-demokratske stran-

ke.⁴⁵ U nemačkom pravu postoji jedan neskrivljen brakorazvodni uzrok – neuspeh braka, te razvod po sporazumu. Neskrivljen uzrok za razvod braka je zamenio pojedinačne uzroke. Taj uzrok se zove *Scheitern*, figurativno neuspeh braka. Neuspeh braka se bazira prvenstveno na odvojenom životu. Pretpostavlja se da je brak pretrpeo neuspeh ako su supružnici živeli odvojeno jednu godinu, a nastavak braka bi predstavljao nepremostivu teškoću za tužioca iz razloga koji se nalaze u ličnosti drugog supružnika (par. 1565). Neoborivo se pretpostavlja da je brak pretrpeo neuspeh ako su supružnici živeli odvojeno jednu godinu, a oba supružnika traže razvod, ili se tuženi saglasio sa razvodom, ili ako su supružnici živeli odvojeno tri godine (par. 1566). Smatra se da supružnici žive odvojeno ako između njih ne postoji zajedničko domaćinstvo i ako jedan od supružnika odbija ponovno uspostavljanje zajednice, odbijajući zajednički bračni život. Zajedničko domaćinstvo ne mora da postoji čak ni u slučaju kada supružnici žive pod istim krovom (čl. 1567). Brak se ne može razvesti, bez obzira što je došlo do njegovog sloma, ako i sve dok je opstanak braka posebno neophodan iz izuzetnih razloga koji su u interesu maloletnog deteta rođenog u tom braku. Osim toga, brak se ne može razvesti ako i sve dok bi razvod za tuženog koji se protivi razvodu izazvao izuzetne teškoće zbog posebnih okolnosti, u tolikoj meri da se opstanak braka čini izuzetno potrebnim imajući u vidu i interes tužioca (čl. 1568). Ova odredba se u početku nije primenjivala u slučaju odvojenog života supružnika u trajanju dužem od pet godina, ali je to proglašeno protivustavnim 1980. godine i izostavljeno 1986. godine, tako da supružnik ima mogućnost da pokuša da dokaže da bi razvod braka izazvao izuzetne teškoće i u slučaju da je zajednica života bila prekinuta duže od pet godina. Protivustavnost se bazirala na odredbi koja predviđa da su brak i porodica pod posebnom zaštitom države. Nemačko pravo nije zadržalo skrivljene uzroke. Međutim, Meri En Glendon smatra da se otvaraju vrata dokazivanju krivice u situaciji razvoda u kojoj nije došlo do prekida zajednice života duže od jedne godine, s obzirom da se utvrđuje ponašanje supružnika. Naime, tada se brak može razvesti ako je došlo do njegovog sloma, pod uslovom da bi opstanak braka za supružnika koji traži razvod izazvao nepremostive teškoće iz razloga koji postoje na strani drugog supružnika. Razvod po sporazumu u Nemačkoj nije poseban brakorazvodni uzrok, ali predstavlja dokaz o slomu braka, te ako postoji zajednički predlog, ili saglasnost tuženog sa predlogom tužioca da se brak razvede, te ako su stranke živele odvojeno jednu godinu, pretpostavka o propasti braka je konačna i sud mora dosuditi razvod na osnovu paragrafa 1566(1). Prema

---

⁴⁵ Mary Ann Glendon, *The Transformation of Family Law*, Chicago, London, The University of Chicago Press, 1996.

Zakonu o građanskom postupku, stranke koje traže sporazumni razvod moraju prikazati sudu detaljan sporazum o svim posledicama razvoda, kao što je pitanje stana i predmeta domaćinstva, izdržavanja dece i supružnika, podele bračne imovine i penzija, staranja o deci i poseta, a brak se ne može razvesti dok se ne reše sva ova pitanja.

Švajcarsko pravo o razvodu je do reforme iz 1998. godine bilo najstarije u Evropi (datiralo je iz 1907. godine).⁴⁶ Reforma prava o razvodu obuhvata sledeće tačke: liberalizaciju (uzroci za razvod su manje restriktivni, a izostavljene su zakonske prepreke koje su onemogućavale da se dobije razvod), privatizaciju (sudija više ne ulazi u privatni život stranaka, zajednički sporazum stranaka je postao osnovni uzrok za razvod), dekriminalizaciju (krivica je napuštena i kao razlog za dobijanje ili nedobijanje razvoda, i vezano za alimentaciju), simplifikaciju (iako je zadržan sudski postupak, reforma je vodila računa o novoj prirodi razvoda baziranom na zajedničkom sporazumu supružnika i postupak za razvod načinila manje glomaznim), solidarnost posle razvoda (odnosi se na mogućnost supružanskog izdržavanja), uravnoteženje ekonomske situacije supružnika (odnosi se na deobu bračne imovine i obavezan sistem podele penzija), razdvajanje bračne i roditeljske uloge (odnosi se na mogućnost zadržavanja zajedničke roditeljske vlasti u odnosu na decu), zaštitu dece (najbolji interes deteta je osnovni princip) i pravo deteta da bude saslušano pred sudom (sa mogućnošću da bude zastupano od strane kuratora). Prema reformisanom pravu, osnovni uzrok za razvod je sporazum supružnika. Razvod se može tražiti i u slučaju da su supružnici živeli odvojeno više od četiri godine ili ako ozbiljni razlozi koji nisu vezani za tužioca čine zajednički život nepodnošljivim.⁴⁷

U Švedskoj je razvod braka reformisan sedamdesetih godina XX veka, što je zadržano i u pozitivnim propisima (Zakonu o braku iz 1987. godine).⁴⁸ U Finskoj je Zakon o braku donet takođe 1987. godine, kada je kao novina ukinuta mogućnost separacije.⁴⁹ Po oba zakona krivica za razvod je izgubila značaj, ukinuti su posebni brakorazvodni uzroci, a uveden je razvod po sporazumu. Drugi oblik razvoda je razvod na osnovu odvojenog života (potrebno je da odvojen život traje najmanje dve godine, bez prethodnog perioda za razmišljanje). Za skandinavska prava je karakteristično da ne poznaju ustanovu poništaja braka, tako da je razvod braka

---

⁴⁶ Op. cit. Guillod 1995, str. 489-490; op. cit. Guillod 2000, str. 357-363.

⁴⁷ U parlamentarnoj debati je ovaj poslednji oblik razvoda nazvan „nescafé“ (instant) razvod, ibidem.

⁴⁸ *The Marriage Code* (SFS 1987:230) sa amandmanima, uključujući i SFS 1988:1452, Ministry of Justice, 1989.

⁴⁹ Op. cit. Bradley, str. 288-306.

sankcija za nepoštovanje uslova prilikom zaključenja braka. Radi se o postojanju srodstva, u pravoj liniji i između rođenog brata i sestre, i ranije postojećem braku. Iz toga proističe da postupak za razvod mogu pokrenuti ne samo supružnici, kako je uobičajeno, nego i javni tužilac. Razvod se ne traži ako se radi o smetnji za koju se može dobiti dispencijacija. Razlika između švedskog i finskog rešenja je u tome što u Švedskoj pokretanje postupka zavisi od diskrecije javnog tužioca, dok je u Finskoj javni tužilac obavezan da pokrene postupak, tako da je švedsko rešenje znatno liberalnije. U Finskoj je novina uvođenje registracionog postupka za razvod braka. U ovom postupku supružnici ne moraju lično da učestvuju, a sudija samo „stavlja pečat“ na razvod.

U Grčkoj je pravo o razvodu braka revidirano 1983. godine.⁵⁰ Uveden je razvod braka koji se ne bazira na krivici i razvod po sporazumu. Razvod se smatra lekomi koji je na raspolaganju supružnicima u slučaju nepopravljivog sloma braka, za razliku od ranijeg shvatanja razvoda kao kazne za supružnika koji je počinio bračnu povredu. Postoje dve vrste uzroka za razvod braka, razvod bez sporazuma, odnosno sa protivljenjem i sporazumni ili bez protivljenja. U prvoj grupi nalaze se sledeći uzroci: nepopravljiv slom braka, odvojen život i nestalost. Nepopravljiv slom braka može biti skrivljen i neskrivljen. U grčkom pravu predviđene su konkretne činjenice čije postojanje ukazuje na krivicu tuženog i na osnovu kojih se pretpostavlja da je došlo do nepopravljivog sloma braka. To su: bigamija, preljuba, napuštanje i napad na život supružnika. Brak se može razvesti i na osnovu odvojenog života u trajanju od četiri godine, što ukazuje da je nastao nepopravljiv slom braka. Pravo na tužbu ima i onaj supružnik zbog koga je došlo do prekida zajedničkog života. Brak se može razvesti i na osnovu nestalosti, kada odluka o nestalosti daje pravo na razvod. Tuženi se može protiviti razvodu na osnovu tvrdnje da će razvod braka proizvesti izuzetno velike imovinske ili druge teškoće u odnosu na njega, te da je interes tužioca za prestankom braka slabiji od interesa tuženoga da brak opstane. Razvod može biti odbijen ako se proceni da će nastati velike teškoće u konkretnom slučaju, a test za procenu ovih okolnosti je standard „razumnog čoveka“.

2.3. Principi evropskog porodičnog prava o razvodu braka

Komisija za evropsko porodično pravo je objavila Principe evropskog porodičnog prava vezane za razvod braka i izdržavanje između bivših supružnika 2004. godine.⁵¹ Principi koji se odnose na razvod braka su

⁵⁰ Op. cit. Kounougeri – Manoledaki, str. 210.

⁵¹ *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*, Intersentia, Antwerp-Oxford, 2004, u daljem tekstu Principi.

podeljeni u tri grupe: opšti principi, razvod po sporazumu i razvod bez saglasnosti jednog od supružnika.

Opšti principi su sledeći: dozvoljenost razvoda; zakonski postupak i nadležan organ; vrste razvoda. Princip „dozvoljenost razvoda“ obuhvata stav da razvod treba da bude pravno dozvoljen, te da nije potrebno propisivati određeno trajanje braka kao uslov. Princip „zakonski postupak i nadležan organ“ obuhvata stav da brakorazvodni postupak treba da bude regulisan zakonom, a da nadležan organ koji odlučuje o razvodu može biti sud ili administrativni organ. Princip „vrste razvoda“ odeređuje da pravo treba da predvidi razvod po sporazumu supružnika i razvod bez saglasnosti jednog od supružnika.

Principi koji se odnose na razvod braka po sporazumu su sledeći: sporazum; period za razmišljanje; sadržaj i forma sporazuma; određivanje posledica. Princip „sporazum“ određuje da razvod treba da bude dozvoljen na osnovu sporazuma supružnika, te da nije potrebno propisivati faktičku separaciju kao uslov; sporazum treba shvatiti kao sporazum između supružnika o razvodu njihovog braka; sporazum može biti izjavljen kao zajednički predlog supružnika ili kao predlog jednog supružnika uz prihvatanje drugog. Princip „period za razmišljanje“ pretpostavlja da treba predvideti period za razmišljanje i to od šest meseci ako supružnici imaju decu ispod 16 godina i ako su se dogovorili o svim posledicama razvoda. Ako supružnici nemaju decu ispod 16 godina i ako su se dogovorili o svim posledicama razvoda nije potrebno predvideti period za razmišljanje, a ako se nisu dogovorili o svim posledicama razvoda tada treba predvideti period za razmišljanje od tri meseca. Period za razmišljanje nije potreban ako su pre pokretanja brakorazvodnog postupka supružnici bili faktički razdvojeni šest meseci. Princip „sadržaj i forma sporazuma“ određuje o kojim posledicama razvoda supružnici treba da se sporazumeju, a to su: njihova roditeljska odgovornost, ako je potrebno, uključujući određivanje boravišta deteta i uređenje kontakta deteta i roditelja; dečje izdržavanje, ako je potrebno; podela imovine; supružansko izdržavanje. Sporazim mora biti u pisanoj formi. Princip „određivanje posledica“ obuhvata stav da nadležan organ treba da reguliše posledice vezane za decu, uzimajući u obzir svaki dopušten sporazum supružnika ako je u skladu sa najboljim interesom deteta. Kada se radi o posledicama koje se odnose na supružnike, nadležan organ treba da, kao najmanje, pažljivo pregleda sporazum supružnika, a ako supružnici nisu postigli sporazum ili su postigli delimičan sporazum, tada nadležan organ reguliše te posledice.

Principi koji se odnose na razvod bez saglasnosti jednog od supružnika su sledeći: faktička separacija, izuzetna teškoća za tužioca, određi-

vanje posledica. Princip „faktička separacija“ određuje da razvod bez saglasnosti jednog od supružnika treba da bude dopušten ako su supružnici bili faktički razdvojeni jednu godinu. Princip „izuzetna teškoća za tužioca“ određuje da u slučajevima izuzetne teškoće za tužioca nadležan organ može dosuditi razvod i ako supružnici nisu bili faktički razdvojeni jednu godinu. Princip „određivanje posledica“ obuhvata stav da nadležan organ treba da, ako je potrebno, odluči o roditeljskoj odgovornosti, uključujući određivanje boravišta deteta i uređenje kontakta deteta i roditelja i dečje izdržavanje, uzimajući u obzir svaki dopušten sporazum supružnika ako je u skladu sa najboljim interesom deteta. Kada se radi o posledicama koje se odnose na supružnike, nadležan organ može da odredi imovinske posledice vezane za supružnike, uzimajući u obzir svaki dopušten sporazum između supružnika.

Odredbе Porodičnog zakona Srbije o razvodu braka su u skladu sa opštim principima Komisije za evropsko porodično pravo vezane za razvod. U domaćem pravu razvod je dozvoljen, ne predviđa se određeno trajanje braka kao uslov za razvod braka. Brakorazvodni postupak je regulisan zakonom, a nadležan organ koji odlučuje o razvodu je sud. Pravo Srbije poznaje sporazumni razvod i razvod po tužbi na osnovu poremećaja bračnih odnosa, odnosno objektivne nemogućnosti ostvarenja zajednice života supružnika, razvod po tužbi odgovara razvodu bez saglasnosti jednog od supružnika, tako da je i u odnosu na vrste brakorazvodnih uzroka bračno pravo Srbije u potpunosti u skladu sa Principima.

Kada se radi o sporazumnom razvodu PZS ne propisuje faktičku separaciju kao uslov, slično preporuci u Principima. Sporazum ima formu zajedničkog predloga supružnika, ali se ne predviđa mogućnost sporazum bude u formi predloga jednog supružnika uz prihvatanje drugog. PZS ne predviđa period za razmišljanje, za razliku od predloga u Principima, a s obzirom da se predlog za sporazumni razvod podnosi uz sporazum o svim najvažnijim posledicama razvoda. Postignut sporazum o svim posledicama razvoda govori da je namera supružnika da se njihov brak razvede definitivna i čvrsta, te da period za razmišljanje ne bi uticao na njihov stav o razvodu braka, tako da bi period za razmišljanje mogao biti imati negativnu posledicu koja bi se ispoljila kao odugovlačenje postupka. Kada se radi o posledicama razvoda o kojima supružnici treba da se sporazumeju, posledice su slične posledicama koje predviđaju principi: vršenje roditeljskog prava (roditeljska odgovornost kao termin koji se koristi u Principima) i podela zajedničke imovine. PZS ne obavezuje supružnike da se sporazumeju o supružanskom izdržavanju, ali ih ni ne ograničava u tome. Za razliku od Principa, PZS ne predviđa mogućnost da sud reguliše posledice

kod sporazumnog razvoda, prihvatajući stav da supružnici imaju obavezu da se dogovore o svim posledicama razvoda što čini sastavni deo sporazuma o razvodu. Prema rešenju usvojenom u PZS, sud je ovlašćen da procenjuje sporazum o vršenju roditeljskog prava, pa ako proceni da je sporazum u najboljem interesu deteta unosi ga u izreku presude o razvodu braka (čl. 225/1 PZS).

Principima se određuje da razvod bez saglasnosti jednog od supružnika treba da bude dopušten ako su supružnici bili faktički razdvojeni jednu godinu, osim u slučajevima izuzetne teškoće za tužioca, kada se uslov faktičke separacije može mimoići. Komisija objašnjava da je ideja na osnovu koje je definisan ovaj princip bila u tome da se pronađe jednostavan, objektivan test. Eliminacija pozivanja na krivicu ili na nepopravljiv slom braka dovodi do toga da se izbegava nepoželjno ispitivanje stanja braka od strane nadležnog organa i više poštuje lični integritet i autonomija supružnika. Članovi ekspertske grupe su kritički procenjivali prvi nacrt Principa koji je sadržao nepopravljiv slom braka kao brakorazvodni uzrok. Faktička separacija supružnika može se smatrati dovoljnim osnovom za razvod, a utvrđivanje nepopravljivog sloma braka smatra se dodatnom preprekom koja nema opravdanja. Komisija navodi da je posle temeljne diskusije postalo jasno da u ovom slučaju ne treba slediti zajedničko jezgro. (Misli se na zajedničke elemente u konsultovanim pravima - *common core*). Na osnovu toga, ovaj princip se bazira na pristupu „boljeg prava“, umesto na pristupu „zajedničkog jezgra“. Princip nije dao definiciju faktičke separacije, ali kada se uzme u obzir većina proučavanih evropskih zakonodavstava, pojam obuhvata ideju da bračni život između supružnika više ne postoji. To, međutim ne znači da supružnici moraju da žive u odvojenim kućama i obrnuto, život u odvojenim kućama ne mora da znači da je bračni život prestao. Da bi se smatralo da separacija postoji, mora postojati namera u smislu da bar jedan od supružnika veruje da je brak propao.⁵²

Porodični zakon Srbije ne predviđa uslov faktičke razdvojenosti kada se radi o razvodu po tužbi jednog supružnika. Brakorazvodni uzrok predstavlja poremećaj bračnih odnosa, odnosno objektivna nemogućnost ostvarenja zajednice života supružnika. Većina evropskih zakonodavstava takođe predviđa sličan uzrok koji je u mnogim pravima određen kao nepopravljiv slom braka.

Princip „određivanje posledica“ obuhvata stav da nadležan organ treba da, ako je potrebno, odluči o roditeljskoj odgovornosti, uključujući

---

⁵² Op. cit. *Principi* str. 55-56.

određivanje boravišta deteta i uređenje kontakta deteta i roditelja i dečje izdržavanje, uzimajući u obzir svaki dopušten sporazum supružnika ako je u skladu sa najboljim interesom deteta. Kada se radi o posledicama koje se odnose na supružnike, nadležan organ može da odredi imovinske posledice vezane za supružnike, uzimajući u obzir svaki dopušten sporazum između supružnika. Po pravu Srbije sud uređuje posledice razvoda braka po tužbi, ali se favorizuje sporazum roditelja o posledicama razvoda, naročito kroz fazu nagodbe, kao jednu od faza posredovanja. Svrha nagodbe je da se poremećeni odnos supružnika razreši bez konflikta nakon razvoda braka, tako da sud ili ustanova koja sprovodi nagodbu nastoji da supružnici postignu sporazum o vršenju roditeljskog prava i o deobi zajedničke imovine (čl. 241PZS).

II UTICAJ MULTIKULTURALNOSTI, SVETOVNOG I VERSKOG BRAČNOG PRAVA NA NUPCIJALITET I DIVORCIJALITET U VOJVODINI⁵³

U Vojvodini u današnjim uslovima značajan broj parova sklapa brak, osim u građanskoj formi i u verskoj formi. Postavlja se pitanje da li postoji uticaj verskog prava, ne samo u smislu sklapanja braka, nego i u smislu prestanka braka razvodom.

U Vojvodini postoji duga tradicija mogućnosti ravnog braka. Pre II svetskog rata u tadašnjoj Vojvodini razvod braka je bio regulisan Zakonom o braku (Zakonski članak XXXI:1894) ugarskog prava. Brakorazvodni uzroci su bili: brakolomstvo ili protivprirodni blud, sklapanje novog braka znajući da prethodni brak postoji; napuštanje duže od šest meseci ili nepoznato mesto prebivanja najmanje jednu godinu; rađenje o glavi, ili teško zlostavljanje; osuda na smrt ili bar pet godina robije ili tamnice. Osim ovih pojedinačnih uzroka, postojali su i uzroci koji mogu dovesti do razvoda samo ako sudija utvrdi da je dalji zajednički život postao nepodnošljiv (par. 80). To su: teška povreda supružanske dužnosti; navođenje deteta na krivično delo ili nemoralan život; nemoralan život supružnika; osuda na robiju ili tamnicu ispod pet godina ili na zatvor zbog prestupa počinjenog iz koristoljublja. U ovom slučaju sud je prvo morao da

---

⁵³ Rad pod naslovom Multicultural Vojvodina: Influences on Formation and Dissolution of Marriage (Multikulturalna Vojvodina: uticaj na sklapanje i prestanak braka) prezentovan je na Regionalnoj konferenciji Međunarodnog udruženja za porodično pravo u Tel Avivu, Izreal, 8. juna 2009. godine i predat je za štampu. Ovaj deo članka je preuzet iz tog rada i preveden na srpski jezik.

odredi odvojen život (u trajanju od pola godine do jedne godine, ili duže, po zahtevu stranaka). Razvod braka zasnivao se na krivici.

Versko pravo u Vojvodini ima različit stav prema razvodu braka. Tako, Srpska pravoslavna crkva poznaje razvod braka, za razliku od katoličke. Razvod braka je danas u nadležnosti države. Ipak, činjenica da li versko pravo poznaje ili ne poznaje razvod braka može biti od značaja u populaciji stanovništva koje se deklariše kao vernici u smislu donošenja individualnih odluka o tome da li da se brak razvede ili ne.

Prema Bračnom pravilniku Srpske pravoslavne crkve uzroci za razvod braka su: preljuba, rađenje o glavi bračnom drugu, hotimičan pobačaj, zlobno napuštanje bračnog druga, nestanak bračnog druga, telesna i duševna bolest, moralna pokvarenost, otpadništvo od pravoslavne vere (par. 88-107). Radi se o pojedinačnim brakorazvodnim uzrocima, koji se baziraju na krivici. Isključivo kriv bračni drug nije imao pravo da pokrene brakorazvodni postupak (par. 86). U okviru postupka za razvod braka po pravoslavnim propisima se sprovodilo mirenje. Mirenje se sprovodilo na sledeći način: „Sveštenik vrši pokušaj mirenja među zavađenim bračnim drugovima očinski i blago, kao svoju pastirsku dužnost. Pri vršenju ove službe imaće sveštenik u vidu jedino svetinju i važnost braka i neće se rukovoditi nikakvim drugim obzirima. Naročito će se kloniti svega što bi razmiricu između bračnih drugova moglo zaoštriti ili bi se moglo izazvati utisak da on u toj razmirici staje na stranu one stranke koja pomirenje odbija. Pokušaj mirenja ima se voditi tako da se iz njega jasno vidi kako Crkva želi međusobno praštanje i očekuje pomirenje bračnih drugova, radi viših hrišćanskih ciljeva. Ako u braku ima dece, sveštenik će od zavađenih tražiti izmirenje i za ljubav njihove dece, koja bi nevino stradala“ (par. 192).

Prema popisu stanovništva iz 2002. godine u Vojvodini živi oko 1 710 000 stanovnika starog 15 i više godina. Prema nacionalnoj pripadnosti ima 65% Srba, dok najbrojniju nacionalnu manjinu čine Mađari (15%). Osim Srba i Mađara, kao najbrojnijih, popis je obuhvatio 20 različitih nacionalnih zajednica. Sledeći po brojnosti su Hrvati i Slovaci kojih ima oko 3%, zatim Jugosloveni, Crnogorci, Rumuni kojih ima oko 2%, slede Romi i Rusini sa oko 1%, dok pripadnika ostalih nacionalnih zajednica ima ispod 10 000.⁵⁴

---

⁵⁴ Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 2002, *Stanovništvo*, 12, Republički zavod za statistiku, Beograd 2003, str. 112 226, 227, 302, 303.

Tabela I

Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti u Vojvodini			
		Broj stanovnika	% od celokupnog broja stanovnika
1	Srbi	1.110.000	64,9%
2	Mađari	252.000	14,7%
3	Hrvati	50.000	2,9%
4	Slovaci	49.000	2,8%
5	Jugosloveni	41.000	2,4%
6	Crnogorci	30.000	1,7%
7	Rumuni	26.000	1,5%
8	Romi	20.000	1,2%
9	Rusini	14.000	0,8%
10	Ukupno	1.709.778	

Prema verskoj pripadnosti, 69% stanovništva pripada pravoslavnoj veroispovesti, 20% katoličkoj, 0,7% stanovništva su su izjasnili da nisu vernici, dok se 4,7% nisu izjasnili u smislu verske pripadnosti. ostalo stanovništvo pripada drugim veroispovestima, na primer protestantskoj, Islamu, Judaizmu, orijentalnim kultovima.⁵⁵

Tabela II

Stanovništvo prema verskoj pripadnosti u Vojvodini			
1	Pravoslavna veroispovest	1.173.937	68,7%
2	Katolička veroispovest	336.870	19,7%
3	Protestantska veroispovest	62.219	3,6%
4	Islamska veroispovest	5.993	0,4%
5	Judaistička veroispovest	305	0,01%
6	Proorijentalni kultovi	149	0,01%
7	Pripada veroispovesti koja nije navedena	4.123	0,2%
8	Nisu vernici	11.711	0,7%
9	Nisu se izjasnili	80.727	4,7%
10	Nepoznato	33.744	2,0%
11	Ukupan broj stanovnika	1.709.778	100,0%

⁵⁵ Op. cit. Popis str. 112 226, 227, 302, 303.

Prema bračnom stanju, oženjenih/udataih stanovnika Vojvodine ima 59%, neoženjenih/neudatih 25%, te razvedenih 4,4%. Oženjenih/udatih stanovnika srpske nacionalne pripadnosti ima 59%, neoženjenih/neudatih 26%, a razvedenih 4%. Oženjenih/udataih stanovnika mađarske nacionalne pripadnosti ima 59%, neoženjenih/neudatih 21%, a razvedenih 5,4%.⁵⁶

Tabela III

R.br	Bračno stanje stanovništva u Vojvodini			
	Nacionalna pripadnost	Oženjen/udata (%)	Neoženjen/neudata (%)	Razvedeni (%)
1	Celokupno stanovništvo starije od 15 godina	59	25	4,4
2	Srbi	59	26	4,0
3	Mađari	59	21	5,4

Oženjenih/udatih stanovnika pravoslavne veropispovesti ima 59%, neoženjenih/neudatih 26%, a razvedenih 4%. Oženjenih/udataih stanovnika katoličke veropispovesti ima 59%, neoženjenih/neudatih 21%, a razvedenih 5,4%. U populaciji stanovnika koji su se izjasnili da nisu vernici ima oženjenih/udatih 59%, neoženjenih/neudatih 27%, a razvedenih 6,7%. U populaciji stanovnika koji se nisu izjasnili u smislu verske pripadnosti ima 52%, neoženjenih/neudatih 33%, a razvedenih 5,5%.⁵⁷ Značajna razlika u pogledu bračnog stanja postoji između stanovnika koji su se izjasnili da nisu vernici (ateisti) u odnosu na stanovništvo koje pripada određenoj veroispovesti. Tako, je procenat razvoda braka u kategoriji ateista 6,7 dok je kod pravoslavnog stanovništava procenat razvoda 4, a kod katoličkog 5,4. Polazna ideja ovog rada bila je da se ustanovi da li razlike u verskoj pripadnosti, naročito razlike koje postoje u stavu prema razvodu braka u pojedinim verkim pravima, utiču na ponašanje pripadnika tih veroispovesti u smislu odlučivanja na razvod braka. Kako je već objašnjeno, pravoslavna crkva dozvoljava razvod braka, za razliku od katoličke. Upoređujući statističke podatke, može se zaključiti da uticaj određene religijske pripadnosti nije izražen, jer, kako se vidi, u okviru stanovništva koje se izjasnilo kao katoličko stopa razvoda braka je viša u odnosu na stanovništvo koje se izjasnilo kao pravoslavno. Činjenica da li se radi o vernicima ili ateistima je od većeg značaja, s obzirom da je u populaciji

⁵⁶ Do 100% su udovci/udovice, te određen broj nepoznatih po bračnom stanju.

⁵⁷ Do 100% su udovci/udovice, te određen broj nepoznatih po bračnom stanju.

ateista stopa razvoda znatno veća nego u populaciji vernika, što govori o tome da postoji uticaj verskog prava na individualne odluke o razvodu braka, imajući u vidu religijske stavove o ustanku braka. Naime, iako pravoslavna crkva dopušta razvod, brak se smatra ustanovom koja je trajna, tako da razvod braka treba da bude izuzetna pojava. Katolički vernici, može se zaključiti, slede svetovno porodično pravo, a manje versko pravo. Ova pojava može biti posledica vrlo dugog važenja svetovnog prava u Vojvodini koje poznaje ustanovu razvoda braka još od XIX veka (ugarski Zakon o braku iz 1894. godine – Zakonski članak XXXI), pa sve do danas, kada je razvod postavljen vrlo liberalno.

Tabela IV

R.br	Bračno stanje stanovništva u Vojvodini			
	Verska pripadnost	Oženjen/udata (%)	Neoženjen/neudata (%)	Razvedeni (%)
1	Celokupno stanovništvo starije od 15 godina	59	16	4,4
2	Pravoslavci	59	26	4,0
3	Katolici	59	21	5,4
4	Nisu vernici	59	27	6,7
5	Nisu se izjasnili	52	33	5,5

Kada se posmatra stanovništvo prema bračnom stanju po tipu naselja, u gradskim sredinama, u kojima živi 57% stanovnika Vojvodine, ima oženjenih/udatih stanovnika 57%, neoženjenih/neudatih 26%, a razvedenih 5,3%. U seoskim sredinama u kojima živi 43% stanovnika Vojvodine ima oženjenih/udatih stanovnika 60%, neoženjenih/neudatih 24%, a razvedenih 3,2%.⁵⁸ Uočava se da postoji znatan uticaj tipa naselja u kojem stanovništvo živi na njihovo ponašanje u odnosu na sklapanje i razvod braka. Ovaj uticaj je veći upoređenju sa uticajem koji ima nacionalna i verska pripadnost. Objašnjenje ove pojave moglo bi biti u pretpostavci da je seosko stanovništvo zadržalo patrijarhalniji model porodičnih odnosa od gradskog stanovništva, tako da je u okviru seoskog stanovništva veći procenat stanovnika koji živi u braku, manji procenat razvoda, te manji procenat stanovnika koji nisu udati/oženjeni u odnosu na gradsko stanovništvo.

⁵⁸ Do 100% su udovci/udovice, te određen broj nepoznatih po bračnom stanju. U gradskim sredinama živi oko 974 000, a u ostalim 735 000, ukupan broj stanovnika u Vojvodini je oko 1 710 000, op. cit. Popis str. 112.

Tabela V

R.br	Bračno stanje stanovništva u Vojvodini			
	Gradsko/seosko	Oženjen/udata (%)	Neoženjen/neudata (%)	Razvedeni (%)
1	Celokupno stanovništvo starije od 15 godina	59	16	4,4
2	Gradsko stanovništvo	57	26	5,3
3	Seosko stanovništvo	60	24	3,2

Stopa sklopljenih brakova (nupcijalitet) i stopa razvedenih brakova (divorcijalitet) posmatrana je u periodu od nekoliko decenija u Vojvodini (Srbiji). Stopa sklopljenih brakova beleži pad. U 1981. godini stopa sklopljenih brakova bila je u Vojvodini 7,6 (slično u Srbiji 7,5), dok je posle 25 godina smanjena na 5,2 (slično u Srbiji 5,4).⁵⁹ U evropskim zemljama stopa je sledeća: u Danskoj i Portugaliji preko 6, kao jedna od najviših, u Velikoj Britaniji oko 5, a najniža je u Švedskoj ispod 4.⁶⁰ U 2005. godini je u Vojvodini 23,4% (oko 4 500) dece je rođeno van braka, u Srbiji 22,5% (oko 16 000).⁶¹

Kako se vidi, stopa razvedenih brakova na 1000 stanovnika je niža 2006. godine nego 1981. godine, međutim stopa razvedenih brakova na 1000 sklopljenih brakova je viša 2006. godine u odnosu na 1981. godinu. Odnos sklopljenih i razvedenih brakova pokazuje da je razvod u novije vreme češći nego ranije. U Vojvodini se svaki peti brak razvodio pre 25 godina, dok se svaki četvrti razvodi u novije vreme. Razlika je veća u Srbiji: svaki sedmi brak se razvodio pre 25 godina, dok se svaki peti razvodi u novije vreme. Stopa razvedenih brakova je u Vojvodini u 2006. godini 1,1, dok je u nekim evropskim zemljama zemljama stopa razvednih brakova mnogo viša, npr. u Velikoj Britaniji je 3.

⁵⁹ Op. cit. *Statistički godišnjak* 2006, str. 79.

⁶⁰ Op. cit. Lowe, Douglas, str. 22, podaci iz *Social Trends* 1998, str. 41.

⁶¹ Op. cit. *Statistički godišnjak* 2006, str. 79, 90; *Statistički godišnjak Srbije* 2007, str. 83, 94.

Poslednjih godina se rađa oko 20% vanbračne dece godišnje, u 2002. je rođeno 20,37% dece van braka u odnosu na 10,67% u 1985. i 16,45% u 1995. godini *Statistički godišnjak Srbije i Crne Gore* 2004, str. 42. U 2004. godini u Srbiji je rođeno 22,19% dece van braka, a u Vojvodini 23,30, op. cit. *Statistički godišnjak* 2006, str. 90.

Tabela VI

R.br		Stopa sklopljenih brakova (na 1000 stanovnika)				Stopa razvedenih brakova (na 1000 stanovnika)			
		1981.	1990.	2000.	2006.	1981.	1990.	2000.	2006.
1	Godina								
2	Vojvodina	7,6	6,0	5,9	5,2	1,6	1,30	1,1	1,1
3	Srbija	7,5	6,2	5,5	5,4	1,05	1,1	0,8	1,2

Tabela VII

		Razvedeni brakovi na 1000 sklopljenih			
		1981.	1991.	2002.	2006.
1	Godina				
2	Vojvodina	213	223	227	232
3	Srbija	141	145	238	206

III ZAKLJUČAK

Porodično pravo Srbije, koje važi na celoj teritoriji Republike, pa tako i u Pokrajini Vojvodini, je moderno pravo koje se bazira na načelima ravnopravnosti, nediskriminacije, ljudskih prava, posebno prava deteta. U bračnom pravu, uslovi za sklapanje braka su liberalizovani, tako da prepreke za sklapanje braka postoje samo u smislu ostvarenja osnovnih načela, kao što je načelo monogamije, zabrane incesta, načelo slobodne volje stranaka. Građanska forma braka je obavezna. Razvod brka je regulisan liberalno, koncept krivice za razvod braka je napušten, tako da su brakorazvodni uzroci neskrivljeni i opšti, krivica nema uticaja na sam razvod braka, a ni na pravne posledice razvoda braka. Obavezna građanska forma braka i institucija razvoda braka imaju dugu tradiciju u Vojvodini, još od vremena važenja ugarskog Zakona o braku iz 1894. godine. Iako u savremenoj Vojvodini verska forma braka ne proizvodi pravne posledice, sklapanje braka u verskoj formi je danas često, budući supružnici se odlučuju da sklope brak osim u građanskoj formi i u verskoj. Savremeno svetovno bračno pravo ne poznaje neke od uslova koji predviđa versko pravo, npr. po pravoslavnom pravu četiri prethodna braka predstavljaju bračnu smetnju, razlika u veri, razlika u godinama, starosna dob, tempus lugendi, srodstvo je postavljeno šire nego danas.

Odredbe Porodičnog zakona Srbije o razvodu braka su u skladu sa opštim principima Komisije za evropsko porodično pravo vezanim za

razvod. U domaćem pravu razvod je dozvoljen, ne predviđa se određeno trajanje braka kao uslov za razvod braka. Brakorazvodni postupak je regulisan zakonom, a nadležan organ koji odlučuje o razvodu je sud. Pravo Srbije poznaje sporazumni razvod i razvod po tužbi na osnovu poremećaja bračnih odnosa, odnosno objektivne nemogućnosti ostvarenja zajednice života supružnika, a koji odgovara razvodu bez saglasnosti jednog od supružnika, tako da je i u odnosu na vrste brakorazvodnih uzroka u potpunosti u skladu sa Principima. Ideja koja je predložena u Principima da se kao uzrok predviditi faktička separacija, a napuste drugi uzroci kao što je nepopravljiv slom braka i za domaće pravo se čini prihvatljiva. Napuštanje uzroka određenog kao poremećaj bračnih odnosa, odnosno objektivna nemogućnost ostvarenja zajednice života supružnika, i njegova zamena postojanjem faktičke separacije u određenom trajanju bila bi prihvatljiva, imajući u vidu da domaći sudovi u suštini ne ulaze u utvrđivanje da li zaista postoji poremećaj bračnih odnosa. Nemogućnost ostvarenja zajednice života supružnika sama po sebi pretpostavlja faktičku separaciju, tako da bi, ako bi se uveo razvod na osnovu faktičke separacije supružnika, ovaj uzrok postao nepotreban.

Vojvodina je multikulturalna, multinacionalna i multireligiozna sredina. Istraživanje je pokazalo da indikatori bračnih odnosa, statistički podaci o stopi sklopljenih i stopi razvedenih brakova, ne pokazuju velike razlike u različitim grupama stanovnika. Može se zaključiti da razlike u nacionalnosti i verskoj pripadnosti kao faktorima koji su proučavani, nemaju značajan uticaj na bračne odnose. Ipak, razlike u stopi razvoda uočljive su kada se poredi dve grupe stanovnika, vernici i oni koji su se izjasnili da nisu vernici, učestalost razvoda braka je veća u kategoriji stanovnika koji su se izjasnili da nisu vernici. Činjenica da li se radi o vernicima ili ateistima je od većeg značaja, s obzirom da je u populaciji ateista stopa razvoda znatno veća nego u populaciji vernika, što govori o tome da postoji uticaj verskog prava na individualne odluke o razvodu braka, imajući u vidu religijske stavove o ustanovi braka. Naime, iako pravoslavna crkva dopušta razvod, brak se smatra ustanovom koja je trajna, tako da razvod braka treba da bude izuzetna pojava. Katolički vernici, moć se zaključiti, sledi svetovno porodično pravo, a manje versko pravo. Ova pojava može biti posledica vrlo dugog važenja svetovnog prava u Vojvodini koje poznaje ustanovu razvoda braka još od XIX veka (ugarski Zakon o braku iz 1894. godine - Zakonski članak XXXI), pa sve do danas, kada je razvod postavljen vrlo liberalno.

Iako postoji razlika između verskog prava pravoslavne i katoličke crkve u odnosu na dozvoljenost razvoda braka, primećuje se da ova činje-

nica nema uticaja na razvod braka kod pravoslavnog, odnosno katoličkog stanovništva. Naprotiv, razvod je učestaliji kod katoličkog u odnosu na pravoslavno stanovništvo u Vojvodini. Ova pojava se može objasniti dugim obaveznim važenjem svetovnog porodičnog prava u Vojvodini, te činjenicom da značajan broj vernika ne čine aktivni, istinski vernici, tako da se iako vernici, odlučuju da slede svetovno, a manje versko pravo u bračnim odnosima. Osim toga, primećeno je da tip naselja u kojem stanovništvo živi, odnosno da li se radi o urbanom ili ruralnom stanovništvu, predstavlja faktor koji je značajan u porodičnim odnosima. Stopa razvoda je značajno viša među urbanim stanovništvom. Ova pojava bi se mogla objasniti zadržavanjem patrijarhalnog modela porodičnih odnosa u ruralnim sredinama i danas u XXI veku.

*Gorana Kovaček-Stanić, Ph.D., Full Professor
Novi Sad School of Law*

Multiculturalism: Influences on the Formation and Dissolution of Marriage

Abstract

Vojvodina is a multicultural, multiethnic and multi-religious environment. As a matter of fact, the indicators of marriage relations – statistical data on marriage and divorce rate, do not show much differences in different population groups. The influence of nationally and religion as examined factors is not significant in marriage relations. However, difference in divorce rates might be seen in comparison between two population groups, one, declared themselves as believers and on the other hand the atheists. The frequency of divorce is higher among the atheists. This indicates that influence of religious law actually exists as a factor in individual decision on getting the divorce or not, having in mind that the Orthodox church does allow divorce, but sees marriage as the permanent, long-lasting institution and divorce as exceptional phenomenon. Although there is a distinction comparing Orthodox and Catholic religion regarding permissibility of divorce, since Catholic rules do not allow divorce; it is noticeable that this fact does not make the difference in the frequency of divorce among Orthodox and Catholic believers. On the contrary, divorce is more frequent in the Catholic population than in the Orthodox. This phenomenon may be the consequence of the long mandatory application of the secular family law in Vojvodina which recognized the institution of divorce and probably the fact that a significant number of believers are not active, genuine believers, so they follow secular family law rules in the marriage relations rather than religious rules. It might be noticed that the type of area where population live – urban or rural – has a significant influence on family relations in Vojvodina. The divorce rate is considerably higher among urban population than among rural, probably due to a more patriarchal model of the family relations accepted among rural population even today in the XXI century.

Key words: Multiculturalism, Marriage, Divorce, Comparative Family Law, European Family Law, Vojvodina.